

SVEN NELANDER OCH INGELA GODING

Inkomster och förmögenheter

© 2004 Landsorganisationen i Sverige

Produktion Bilda Idé

Grafisk Form Pangea Design

Omslagsillustration Barry Crussell

Tryck Elanders Gummessons, 2004

ISBN 91-566-2050-0

LO 04.03 3000

Innehållsförteckning

Förord	5
Inkomstfördelningen sett i ett långsiktigt perspektiv	6
Viktiga inkomstbegrepp	10
Inkomstutvecklingen för olika typer av hushåll	12
Hur sysselsättningen har förändrats	25
Har löneskillnaderna ökat eller minskat?	32
Vilken betydelse för inkomstfördelningen har bidrag och skatter?	40
Ojämn fördelning av kapitalinkomster ökar inkomstskillnaderna	45
Hur stor del av inkomsten som betalas i skatt	47
Hushållens ekonomiska marginaler	50
Ett annat sätt att beskriva skillnader i inkomstutveckling	65
En jämförelse mellan höginkomsttagare och vanliga löntagare	69
Förmögenhet	76
Internationell jämförelse	82
Tabellbilaga	85

Förord

Den här rapporten handlar om inkomstfördelning och inkomstförändringar för olika grupper. Vad gäller utvecklingen ser vi i första hand på tiden 1989-2003, men gör också vissa tillbakablickar och jämförelser med utvecklingen under andra perioder, och då i första hand 1980-talet. Rapporten bygger främst på bearbetningar av Statistiska centralbyråns (SCBs) inkomststatistik. Definitiva inkomstuppgifter finns idag för tiden fram till år 2001. Vad beträffar åren 2002 och 2003 baseras siffrorna på framskrivningar som görs av SCB med aktuella regler för skatter och transfereringar inlagda. Orsaken till att vi valt år 1989 som huvudsaklig utgångspunkt i våra analyser är att vi vill ha ett *så långt tidsperspektiv som möjligt* (med uppdelning på olika delperioder) och att det finns jämförbara inkomst-data tillbaka till just detta år.

Rapporten redovisar inkomstutvecklingen för olika typer av hushåll och belyser vad löner, kapitalinkomster, sysselsättning, transfereringar och skatter betyder för de förändringar som har skett. Vi speglar på vilket sätt andelen under skälig levnadsnivå har förändrats och hur stora ekonomiska marginaler olika hushåll har. Även fördelningen av förmögenheter mellan olika grupper jämförs.

I ett särskilt avsnitt granskas höginkomsttagarnas inkomster före och efter skatt och görs jämförelser med inkomsterna för vanliga löntagare.

I rapportens avslutande del belyses inkomstfördelningen i ett internationellt perspektiv. Hur är inkomstskillnaderna i Sverige i jämförelse med andra länder och vilka förändringar har ägt rum?

För att kunna sätta in inkomstutvecklingen i Sverige under 1990-talet i ett vidare sammanhang ska vi inleda med att belysa de mycket långsiktiga förändringarna vad gäller inkomstfördelningen.

Inkomstfördelningen sett i ett långsiktigt perspektiv

Låginkomstutredningen gjorde i slutet av 1960-talet den första stora kartläggningen av svenskarnas inkomster och köpkraftsfördelning. Dessförinnan finns vissa inkomstfördelningsstudier från 30-talet och 40-talet av professor Ragnar Bentzel. Sedan mitten av 1970-talet genomför Statistiska centralbyrån fortlöpande årliga undersökningar av hushållens inkomster som ger bra beskrivningar av inkomstfördelningen och hur den förändras.

Om vi ser på utvecklingen på mycket lång sikt skedde under 30- och 40-talen en kraftig inkomstutjämning. Därefter inträffade en period fram till slutet av 60-talet med en relativt stabil fördelning. (Källa: Välfärd i förändring, Prisma 1984). Sedan utjämnades alltså åter inkomsterna fram till 1980-talets början.

Viktigt för utjämningen under 30- och 40-talet var att kapitalinkomsterna sjönk för dem med de högsta inkomsterna, och dessutom ökade skatterna vilket ytterligare bidrog till en jämnare inkomstfördelning.

Under 50- och 60-talet byggdes den offentliga sektorn ut, olika transfereringar infördes och skatterna ökade. Men samtidigt ökade skillnaderna i hushållens arbetsinkomster. De sammanlagda effekterna blev alltså att inkomstspridningen var förhållandevis konstant under 50-talet och större delen av 60-talet.

De mest betydelsefulla faktorerna bakom den kraftiga inkomstspridningen från slutet av 1960-talet till början av 1980-talet var enligt forskarna den kraftiga sysselsättningsökningen bland kvinnorna, den fackliga lönepolitiken som ledde till minskade löneskillnader och ökade transfereringar som bidrog till en ytterligare utjämning (särskilt pensionerna var viktiga i det sammanhanget).

Spridningen av hushållens disponibla inkomster, justerade för försörjningsbörda, har sedan slutet av 1960-talet utvecklats på följande sätt. Det anges i diagram 1, ginikoefficienten för disponibel inkomst per konsumtionsenhet för åren 1967-2001. Ginikoefficienten är ett sammanfattande,

mycket etablerat, mått på hur stora inkomstskillnaderna är. Det kan anta värden mellan 0 och 1. Ett högt värde på ginikoefficienten visar på större ojämnheter än ett lågt värde.

Det påpekandet kan göras att ginikoefficienten är mest känslig för förändringar vid fördelningens mitt och relativt sett okänsligare för förändringar i fördelningens ändpunkter. Det som händer med ojämlikheten runt fördelningens "medelinkomster" betyder alltså mer för måttets förändringar än vad som händer bland de allra fattigaste eller rika.

Inkomstspridning i Sverige 1967–2001. Ginikoefficient

Diagram 1

I samband med skattereformen 1990/91 blev en del tidigare skattefria inkomster skattepliktiga, och en del förmåner såsom fri bil och måltids- subventioner värderades högre. Genom dessa så kallade basbreddningar höjdes de mätbara inkomsterna. För att få en uppskattning av effekterna av dessa förändringar har SCB för inkomståren 1989 och 1990 beräknat

ginikoefficienten enligt både det gamla och det nya inkomstbegreppet. Detta syns i diagrammet som ett brott i kurvan.

Som framgår av diagrammet *minskade* inkomstskillnaderna kraftigt från slutet av 1960-talet fram till början av 80-talet. Men därefter har skillnaderna i hushållens disponibla inkomster *ökat* starkt. Under perioden 1980–1990 ökade inkomstspridningen med sammanlagt ungefär 12 procent och mellan 1990 och 1993 med drygt 4 procent. En mycket kraftig ökning skedde mellan 1993 och 1994 då reavinsterna formligen exploderade, i samband med sänkningen av reavinstskatten till 12,5 procent år 1994. Då ökade den så kallade ginikoefficienten med så mycket som 12 procent. Inkomstspridningen år 1995 låg på praktiskt taget samma nivå som 1993. Efter 1995 har inkomstskillnaderna fortsatt att öka. Mellan 1995 och 1997 ökade inkomstspridningen med nästan 13 procent och mellan 1997 och 2000 med ungefär 12 procent. Som framgår av diagrammet *minskade* dock inkomstspridningen mellan 2000 och 2001 – minskningen uppgick till 7 procent.

Man kan sammanfattningsvis beskriva utvecklingen under de senaste tjugo åren på följande sätt. *Under 1980-talet, mellan 1980 och 1990, ökade inkomstspridningen med 12 procent – och under 1990-talet, mellan 1990 och 2001, har inkomstspridningen ökat med 22 procent.*

Vi har här använt det hushållsbegrepp som SCB kallar "familjeenhet" och som är det enda möjliga vad gäller att belysa inkomstfördelningens långsiktiga förändringar. Som familjeenhet räknas en eller två sammanboende med eller utan barn under 18 år. Barn som fyllt 18 år och blivit myndiga betraktas således som egna familjeenheter. För åren 1991 och 1996-2001 har SCB gjort beräkningar för så kallade "kosthushåll". I kosthushållet ingår alla personer som bor tillsammans och har gemensam mathållning. Här innefattas även äldre barn som bor tillsammans med sina föräldrar, liksom hushåll med fler än två generationer.

Mellan 1991 och 2001 har inkomstspridningen, med hushållsbegreppet "familjeenhet" som grund, ökat med 15 procent (från 0,261 till 0,300).

Om vi istället utgår från begreppet "kosthushåll" visar det sig att inkomstspridningen har ökat *ännu mer* under perioden, nämligen med 18 procent (från 0,233 till 0,275).

Inkomstskillnaderna har alltså ökat i Sverige sedan början av 1980-

talet. För att *illustrera* innebörden och allvaret i denna utveckling kan vi, närmast som ett *räkneexempel*, se vad som skulle hända om inkomstskillnaderna *fortsätter att öka i samma takt* framöver som under de drygt tjugo år som ligger närmast bakom oss (och inkomstspridningen är oförändrad i andra länder). Då kommer vi om ungefär tjugo år ha nästan lika stora inkomstskillnader som de mest ojämlika länderna i Europa för närvarande. Det är ett väsentligt annorlunda samhälle som man då skulle leva i. En jämförelse av inkomstspridningen i olika länder görs i rapportens avslutande avsnitt.

Det får nog dock ändå ses som en ganska försiktig beräkning genom att vi här helt har utgått från materialet i den så kallade Luxembourg Income Study, där kapitalvinster inte ingår i det inkomstspridningsmått som beräknas. Kapitalvinster är de vinster som uppkommer vid försäljning av tillgångar som till exempel aktier eller fastigheter. I Sverige har det både under 1980- och 1990-talet varit en förhållandevis kraftig ökning av kapitalvinsterna.

SLUTSATSER: Om man ska sammanfatta vad som har hänt under hela den långa tiden från 1930-talet fram till ungefär år 1980 kan man konstatera att perioder av inkomstutjämning har växlat med perioder av relativt stabil fördelning. Det nya som har hänt är att vi därefter har haft en period av ungefär tjugo år med en mycket kraftig ökning av inkomstskillnaderna.

Viktiga inkomstbegrepp

Vi ska gå över till att närmare granska hur inkomstutvecklingen har varit för olika typer av hushåll sedan slutet av 1980-talet. Först kommer dock de viktigaste inkomstbegreppen att förklaras.

De tre huvudinkomstbegrepp som kommer att användas är arbetsinkomst, summan av arbetsinkomst och arbetsmarknadsstöd (som vi ger beteckningen "arbetsmarknadsinkomst") samt disponibel inkomst.

För de renodlade löntagarhushåll som jämförs (löntagarhushåll som saknar inkomst av näringsverksamhet) kan de olika inkomstbegreppen beskrivas på följande sätt.

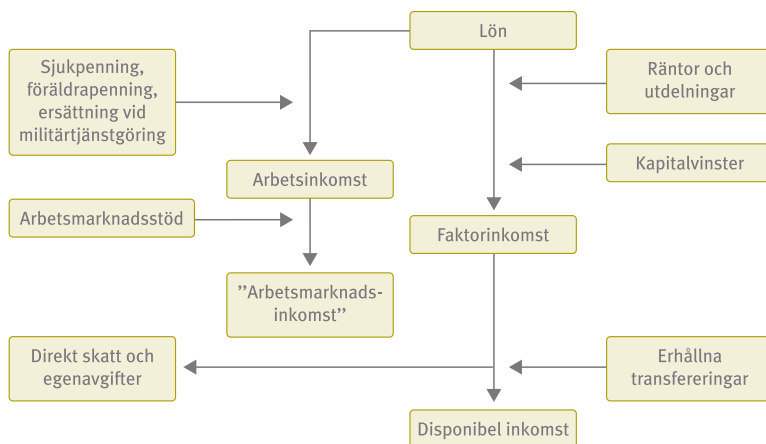
Med *arbetsinkomst* menas sammanlagd bruttolön under året inklusive vissa skattepliktiga ersättningar som träder in istället för förvärvsinkomster såsom sjukpenning, föräldrapenning och dagpenning vid utbildning och tjänstgöring (repetitionsutbildning) inom totalförsvaret. Ersättning vid arbetslöshet ingår däremot inte. Inga avdrag har gjorts. Arbetsinkomst är alltså ett bruttoinkomstbegrepp. Hur stor arbetsinkomsten är beror i första hand på lönen per timme och arbetstiden.

Disponibel inkomst beräknas genom att till faktorinkomsten (summan av lön, räntor och utdelningar och kapitalvinster) lägga de erhållna transfereringarna och dra ifrån skatt, egenavgifter, eventuellt utbetalt underhållsstöd samt återbetalning av studielån. De viktigaste erhållna transfereringarna för de jämförda löntagarhushållen är sjukpenning, föräldrapenning, arbetsmarknadsstöd, barnbidrag, bostadsbidrag samt underhållsstöd. Ibland görs också en åtskillnad mellan skattepliktiga och skattefria transfereringar.

Begreppet "*arbetsmarknadsinkomst*" har redan förklarats.

Sambanden mellan de olika inkomstbegreppen kan åskådliggöras med hjälp av följande figur.

Sambanden mellan de olika inkomstbegreppen

Ett mått som ofta förekommer är *disponibel inkomst per konsumtionsenhet*. Det används för att beskriva skillnader i inkomstnivåer mellan familjer av olika storlek och ålderssammansättning. Man tar hänsyn till att det behövs olika inkomst för att ha samma ekonomiska standard. För varje familj beräknas en kvot genom att den disponibla inkomsten divideras med summan av familjens konsumtionsenheter.

- 1,16 för första vuxen
- 0,76 för nästa vuxen
- 0,76 för barn 11-17 år
- 0,66 för barn 4-10 år
- 0,56 för barn 0-3 år

För en utförlig beskrivning av innebörden av de olika inkomstbegreppen hänvisas till SCB-rapporten "Inkomstfördelningsundersökningen 2001" Statistiska Meddelanden HE 21 SM 0301.

Inkomstutvecklingen för olika typer av hushåll

Gifta/samboende med barn

Vi börjar med att se på hur inkomsterna har förändrats för gifta/samboende med barn. Det som anges är de reala inkomsterna – alltså inkomsterna i fast penningvärde

Tablå 1 visar utvecklingen av arbetsinkomsterna, och genom att se på det vi kallar ”arbetsmarknadsinkomster” kan vi också belysa effekterna av arbetsmarknadsstödet. Slutligen redovisas den disponibla inkomsten per konsumtionsenhet som är det viktigaste måttet för att på ett sammanfattande sätt beskriva ekonomisk standard.

I disponibel inkomst ingår, som tidigare angetts, även inkomster av kapital, och vidare flera transfereringar än de som finns med i arbetsinkomst och ”arbetsmarknadsinkomst”. De viktigaste av dessa skattefria transfereringar är barnbidrag, bostadsbidrag och underhållsstöd. Vidare har skatten fråndragits. Den disponibla inkomsten påverkas alltså av en rad olika faktorer.

Förändring av reala inkomster per konsumtionsenhet 1989-2003.
Giftn/samboende med barn. Procent

	1989- 1994	1994- 1997	1997- 2001	2001- 2003	Hela perioden 1989-2003
Arbetsinkomst					
Arbetarhushåll	-14,7	+7,8	+13,9	+1,2	+6,0
Låg- och mellantjänstemannahushåll	-8,2	+8,7	+15,2	+1,3	+16,3
Högre tjänstemannahushåll	-6,9	+10,6	+18,0	+0,8	+22,5
Arbetsmarknadsinkomst					
Arbetarhushåll	-9,8	+7,0	+10,4	+1,9	+8,5
Låg- och mellantjänstemannahushåll	-6,0	+8,4	+13,7	+1,5	+17,6
Högre tjänstemannahushåll	-5,6	+10,5	+16,7	+1,0	+22,9
Disponibel inkomst					
Arbetarhushåll	-4,6	-3,8	+16,3	+3,2	+10,0
Låg- och mellantjänstemannahushåll	-3,4	-2,0	+14,0	+2,3	+10,3
Högre tjänstemannahushåll	+1,1	-3,9	+15,3	+2,0	+14,2

Tablå 1

Vi kan av tablån utläsa att den genomsnittliga reala arbetsinkomsten för gifta/ samboende arbetarhushåll med barn under perioden 1989-94 minskade med så mycket som nästan 15 procent. För låg- och mellantjänstemannahushåll var minskningen 8 procent och för högre tjänstemannahushåll ungefär 7 procent.

Arbetsmarknadsstödet mildrade dock effekterna. Den genomsnittliga "arbetsmarknadsinkomsten" för gifta/samboende arbetarhushåll med barn minskade med ungefär 10 procent, jämfört med minskningen med 15 procent som gällde arbetsinkomsterna. Också för tjänstemannahushållen på låg- och mellannivå hade arbetsmarknadsstödet påtaglig betydelse för inkomsterna.

Hur förändrades då den disponibla inkomsten under denna för hushållen mycket svåra period när arbetsmarknaden försämrades drastiskt?

Resultaten visar att mellan 1989 och 1994 minskade den disponibla inkomsten per konsumtionsenhet för gifta/samboende arbetarhushåll med barn med nästan 5 procent. Minskningen var nästan lika stor för låg- och mellantjänstemannahushåll. För högre tjänstemannahushåll var det däremot en ökning (med ungefär en procent).

Under perioden 1994-97 utvecklades inkomsterna betydligt mera gynnsamt. Då ökade den reala arbetsinkomsten för arbetarhushåll med barn med i genomsnitt nästan 8 procent och arbetsmarknadsinkomsten med ungefär 7 procent. Den disponibla inkomsten minskade däremot med nästan 4 procent. Den viktigaste orsaken till denna omsvängning, från en rätt betydande ökning av bruttoinkomsten till en viss minskning av den disponibla inkomsten, var främst de ökade skatter och egenavgifter som ingick i saneringen av samhällsekonomin under dessa år. Vi återkommer till skatterna längre fram. Också för tjänstemannahushållen minskade de genomsnittliga disponibla inkomsterna under perioden 1994-97.

Efter 1997 har inkomsterna utvecklats mycket positivt. Under perioden 1997-2001 ökade de genomsnittliga arbetsinkomsterna för arbetarhushåll med barn med sammanlagt 14 procent i fast penningvärde och de disponibla inkomsterna per konsumtionsenhet ännu något mer. För tjänstemannahushållen var ökningen av de disponibla inkomsterna ungefär lika stora. Under tiden 2001-2003 beräknas inkomsterna ha utvecklats betydligt långsammare – sammanlagt beräknas de reala disponibla inkomsterna ha ökat med 2-3 procent för de tre grupperna av hushåll.

En slutsats för perioden 1989-2003 som helhet är att de disponibla inkomsterna i fast penningvärde har ökat med 10 procent för gifta/samboende arbetarhushåll med barn och lika mycket för motsvarande låg- och mellantjänstemannahushåll. De högre tjänstemannahushållen med barn har haft en något bättre utveckling (ökning med 14 procent).

Gifta/samboende utan barn

Vi ska gå vidare och studera hur inkomsterna förändrats för familjer. För förståelsen är det här viktigt att tänka på att barn definieras här som "hem-mavarande barn under 18 år". Familjerna kan alltså ha barn som flyttat hemifrån. Det innebär också att det här är hushåll som är genomsnittligt äldre än motsvarande hushåll med barn.

I tablå 2 beskrivs förändringarna. Olikheterna mellan de tre delperioderna vad gäller arbetarhushållens arbetsinkomster är av samma karaktär som för barnfamiljerna, först en kraftig minskning, en betydande ökning under de båda följande perioderna, 1994-97 och 1997-2001, och slutligen knappast någon ökning alls under de sista två åren. De disponibla inkomsterna minskade för arbetarhushåll under perioden 1989-94, var ungefär oförändrade under närmast följande period, ökade starkt åren 1997-2001 och ökade långsammare under de sista två åren 2001-2003.

Förändring av reala inkomster per konsumtionsenhet 1989-2003 Gifta/samboende utan barn. Procent

	1989- 1994	1994- 1997	1997- 2001	2001- 2003	Hela perioden 1989-2003
Arbetsinkomst					
Arbetarhushåll	-16,1	+11,9	+10,8	+0,5	+4,5
Låg- och mellantjänstemanna- hushåll	-7,4	+8,9	+17,6	+0,7	+19,4
Högre tjänstemannahushåll	+2,9	+2,4	+12,2	+1,2	+19,6
Arbetsmarknadsinkomst					
Arbetarhushåll	-10,3	+9,0	+8,2	+1,3	+7,2
Låg- och mellantjänstemanna- hushåll	-4,7	+8,5	+16,0	+1,1	+21,2
Högre tjänstemannahushåll	+4,3	+2,1	+11,3	+1,4	+20,2
Disponibel inkomst					
Arbetarhushåll	-3,3	+0,7	+12,7	+3,4	+13,5
Låg- och mellantjänstemanna- hushåll	+6,7	+2,1	+9,4	+2,1	+21,7
Högre tjänstemannahushåll	+16,6	-9,1	+12,1	+1,5	+20,6

Tablå 2

För perioden 1989-2003 som helhet ökade den genomsnittliga reala arbetsinkomsten för gifta/samboende arbetarhushåll utan barn med knappt 5 procent och den disponibla inkomsten med nästan 14 procent.

Tjänstemannahushåll utan barn har fått en mycket kraftigare ökning av sina inkomster. Det gäller såväl arbetsinkomster, arbetsmarknadsinkomster som disponibla inkomster. Ökningen av de disponibla inkomsterna under perioden 1989-2003 med i genomsnitt något mindre än 14 procent för arbetarhushåll utan barn kan ställas mot en ökning på över 20 procent för tjänstemannahushållen.

Ensamstående med barn

Vi har hittills sett på hushåll med två vuxna. Men i ett stort antal barnhushåll finns bara en vuxen. Inkomstutvecklingen kan ha varit väsentligt olika för dessa. Vad gäller de löntagarhushåll som vi jämför (det krävs en löneinkomst under året på minst ett basbelopp för att komma med) visar

det sig att ensamstående arbetarhushåll med barn, om vi ser till perioden 1989-2003 som helhet, haft en avsevärd ökning av den genomsnittliga reala arbetsinkomsten (ungefär 16 procent) och arbetsmarknadsinkomsten (ungefär 15 procent). Detta framgår av tablå 3. De reala disponibla inkomsterna har dock utvecklats markant mycket sämre (+ 2 procent). En slutsats som man alltså kan dra är att inkomststandarden har förändrats på ett mycket mindre gynnsamt sätt för ensamstående med barn än för gifta/samboende med barn och gifta/samboende utan barn.

**Förändring av reala inkomster per konsumtionsenhet 1989-2003.
Ensamstående med barn. Procent**

	1989- 1994	1994- 1997	1997- 2001	2001- 2003	Hela perioden 1989-2003
Arbetsinkomst					
Arbetarhushåll	-15,9	+11,4	+18,8	+4,5	+16,3
Låg- och mellantjänstemannahushåll	..*	..*	..*	..*	..*
Högre tjänstemannahushåll	..*	..*	..*	..*	..*
Arbetsmarknadsinkomst					
Arbetarhushåll	-13,0	+10,7	+16,7	+2,6	+15,3
Låg- och mellantjänstemannahushåll	..*	..*	..*	..*	..*
Högre tjänstemannahushåll	..*	..*	..*	..*	..*
Disponibel inkomst					
Arbetarhushåll	-6,8	-5,3	+12,2	+2,7	+1,7
Låg- och mellantjänstemannahushåll	..*	..*	..*	..*	..*
Högre tjänstemannahushåll	..*	..*	..*	..*	..*

Tablå 3

* Antalet i urvalet alltför litet

De båda grupperna av tjänstemannahushåll är för små för att siffror ska kunna presenteras med rimliga krav på statistisk säkerhet. Om man istället ser på hela gruppen ensamstående löntagarhusåll med barn finner man att ökningen av den reala disponibla inkomsten per konsumtionsenhet har varit ungefär 3 procent, alltså förhållandevis nära vad som gäller för enbart arbetarhushåll. Också förändringarna av arbetsinkomst och

arbetsmarknadsinkomst ligger nära dem för arbetarhushåll (ökning med 18 procent respektive 20 procent).

Ensamstående, 30 år och äldre, utan barn

Det här är en åldersmässigt och även på annat sätt mycket blandad grupp. Att den består av människor med sinsemellan mycket olika förhållanden framgår av att där ingår yngre människor som ännu inte kanske bildat familj, medelålders och äldre som alltid levt ensamma och frångilda med underhållsskyldighet för barn. Vissa kan ha barn som flyttat hemifrån.

Av tablå 4 framgår att den reala disponibla inkomsten per konsumtionsenhet har ökat sedan 1989 med sammanlagt ungefär 16 procent för arbetarhushåll och ännu mer för motsvarande tjänstemannahushåll.

Förändring av reala inkomster per konsumtionsenhet 1989-2003.

Ensamstående 30 år och äldre utan barn. Procent

	1989- 1994	1994- 1997	1997- 2001	2001- 2003	Hela perioden 1989-2003
Arbetsinkomst					
Arbetarhushåll	-11,8	+14,5	+9,3	+1,6	+12,1
Låg- och mellantjänstemannahushåll	-5,8	+2,5	+16,5	+1,8	+14,5
Högre tjänstemannahushåll	..*	..*	+27,3	+1,0	+16,6
Arbetsmarknadsinkomst					
Arbetarhushåll	-8,2	+12,8	+8,0	+1,9	+13,9
Låg- och mellantjänstemannahushåll	-4,7	+2,4	+15,9	+1,9	+15,3
Högre tjänstemannahushåll	..*	..*	+26,6	+1,1	+17,4
Disponibel inkomst					
Arbetarhushåll	-0,6	+1,1	+11,4	+3,8	+16,2
Låg- och mellantjänstemannahushåll	+7,8	-6,4	+15,9	+2,4	+19,7
Högre tjänstemannahushåll	..*	..*	+22,7	+1,7	+22,9

Tablå 4

* Antalet i urvalet alltför litet

Ensamstående ungdomar som har flyttat hemifrån

En ökad arbetslöshet leder alltid till särskilt stora problem för ungdomarna att komma in på arbetsmarknaden. Så var fallet särskilt under 1990-talets första del, men problemen har återigen ökat under de senaste åren. Svårigheter att klara den egna försörjningen medför att många tvingas bo kvar hos sina föräldrar trots att de vill skaffa sig ett eget boende.

I den indelning av hushållen som vi utgår från räknas alla som fyllt 18 år som ett eget hushåll även om man bor kvar hemma hos föräldrarna. Detta gör att man riskerar att få en felaktig bild av den här gruppen – man kan överskatta fattigdomen bland ungdomar. Nedan ser vi därför *enbart på de ungdomar som flyttat hemifrån*. Man bör dock ha i åtanke att det sannolikt är en förhållandevis gynnad grupp bland ungdomarna. Dessutom bör understrykas att vi utgår från enbart löntagarhushåll. Förutsättningen för att komma med i denna grupp är att man under året haft en löneinkomst på minst ett basbelopp (för år 2003 är detta 40 900 kronor). De ungdomar som inte alls förvärvat arbetat eller haft en alltför låg förvärvsinkomst ingår alltså inte i redovisningen.

Det är således ungdomar som flyttat hemifrån och som haft en löneinkomst på minst ett basbelopp under året som kommer med i tablå 5. För denna grupp (vi kan här endast redovisa gruppen arbetare) har den disponibla inkomsten per konsumtionsenhet ökat med 10 procent i fast penningvärde när man ser till perioden som helhet.

Om vi inte begränsar oss till arbetarhushåll utan ser på hela gruppen ungdomar som flyttat hemifrån, alltså både arbetare och tjänstemän, är ökningen av den disponibla inkomsten per konsumtionsenhet istället ungefär 18 procent.

Förändring av reala inkomster per konsumtionsenhet 1989-2003.
Ensamstående 18-29 år, utan barn, har flyttat hemifrån. Procent.

	1989- 1994	1994- 1997	1997- 2001	2001- 2003	Hela perioden 1989-2003
Arbetsinkomst					
Arbetarhushåll	-12,6	+21,7	+0,3	+0,3	+7,0
Låg- och mellantjänstemannahushåll	..*	..*	..*	..*	..*
Högre tjänstemannahushåll	..*	..*	..*	..*	..*
Arbetsmarknadsinkomst					
Arbetarhushåll	-7,7	+17,4	-0,8	+0,9	+8,5
Låg- och mellantjänstemannahushåll	..*	..*	..*	..*	..*
Högre tjänstemannahushåll	..*	..*	..*	..*	..*
Disponibel inkomst					
Arbetarhushåll	-4,7	+5,6	+6,2	+3,1	+10,2
Låg- och mellantjänstemannahushåll	..*	..*	..*	..*	..*
Högre tjänstemannahushåll	..*	..*	..*	..*	..*

Tablå 5

* Antalet i urvalet alltför litet

Vinnare och förlorare

Vi ska avsluta den här genomgången av utvecklingen för olika typer av hushåll genom att göra en uppsummering. Vi gör detta i tablåform och ser på *disponibel inkomst per konsumtionsenhet*, som är det bästa inkomst-måttet på ekonomisk standard. För att få ett perspektiv på förändringarna anger vi också de absoluta nivåerna.

Förändring av real disponibel inkomst per konsumtionsenhet 1989-2003.

Tusentals kronor och procent

	1989	1994	1997	2001	2003	1989- 1994	1994- 1997	1997- 2001	2001- 2003	Hela perioden 1989- 2003
	Tusentals kronor					Förändring i procent				
Gifta/samboende med barn										
Arbetarhushåll	97,9	93,4	89,8	104,4	107,7	-4,6	-3,8	+16,3	+3,2	+10,0
Låg- och mellantjänstemannahushåll	118,9	114,8	112,5	128,2	131,2	-3,4	-2,0	+14,0	+2,3	+10,3
Högre tjänstemannahushåll	137,0	138,5	133,1	153,4	156,4	+1,1	-3,9	+15,3	+2,0	+14,2
Gifta/samboende utan barn										
Arbetarhushåll	140,3	135,6	136,6	153,9	159,2	-3,3	+0,7	+12,7	+3,4	+13,5
Låg- och mellantjänstemannahushåll	166,0	177,1	180,8	197,8	202,0	+6,7	+2,1	+9,4	+2,1	+21,7
Högre tjänstemannahushåll	207,7	242,1	220,0	246,7	250,5	+16,6	-9,1	+12,1	+1,5	+20,6
Ensamstående med barn										
Arbetarhushåll	88,4	82,4	78,0	87,5	89,9	-6,8	-5,3	+12,2	+2,7	+1,7
Låg- och mellantjänstemannahushåll	..*	..*	..*	..*	..*	..*	..*	..*	..*	..*
Högre tjänstemannahushåll	..*	..*	..*	..*	..*	..*	..*	..*	..*	..*
Ensamstående unga 18-29 år (ej hemmaboende), utan barn										
Arbetarhushåll	111,3	106,1	112,0	119,0	122,7	-4,7	+5,6	+6,2	+3,1	+10,2
Låg- och mellantjänstemannahushåll	..*	..*	..*	..*	..*	..*	..*	..*	..*	..*
Högre tjänstemannahushåll	..*	..*	..*	..*	..*	..*	..*	..*	..*	..*
Ensamstående 30 år och äldre, utan barn										
Arbetarhushåll	123,9	123,2	124,5	138,7	144,0	-0,6	+1,1	+11,4	+3,8	+16,2
Låg- och mellantjänstemannahushåll	145,2	156,5	146,5	169,8	173,8	+7,8	-6,4	+15,9	+2,4	+19,7
Högre tjänstemannahushåll	191,6	..*	188,6	231,5	235,5	..*	..*	+22,7	+1,7	+22,9

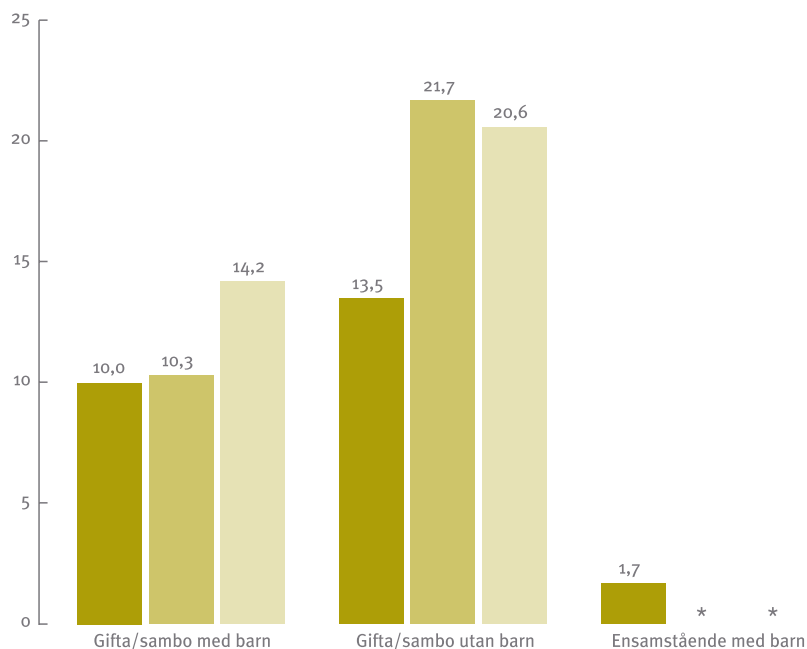
Tablå 6

..* Antalet i urvalet alltför litet

Den grupp som har haft den *sämsta* utvecklingen är *ensamstående med barn*. Ökningen av inkomststandarden, mätt som real disponibel inkomst per konsumtionsenhet, har för ensamstående arbetarhushåll med barn varit knappt 2 procent. För hela gruppen ensamstående löntagarhushåll med barn är, som tidigare angetts, ökningen ungefär densamma (+ 3 procent). *Bäst* har utvecklingen varit för *gifta/samboende tjänstemannahushåll utan barn*, bland vilka de disponibla inkomsterna i fast penningvärde har ökat med så mycket som ungefär 20 procent.

Förändringarna beskrivs på ett mera översiktligt sätt i diagram 2.

Förändring av inkomststandard för olika grupper 1989–2003. Procent

■ Arbetarhushåll ■ Låg- och mellantjänstemannahushåll ■ Högre tjänstemannahushåll

* Antalet i urvalet alltför litet

Diagram 2

Statistiken visar att också *utländsk bakgrund* har betydelse. Önskvärt hade varit att man kunnat göra en uppdelning av de olika typerna av arbetar- och tjänstemannahushåll också efter födelseland och vistelsetid i Sverige. Detta är dock, med tanke på antalet personer i urvalet i de olika grupperna, *inte* möjligt. Siffrorna skulle bli alldeles för osäkra. Däremot görs i SCBs undersökningar en uppdelning på utrikesfödda och svenskfödda *utan hänsyn taget till socioekonomisk grupp eller klasstillhörighet*. Hur mycket av inkomsten som beror på yrke, inkomst eller andra socioekonomiska förhållanden, och hur mycket som beror på just det förhållandet att man kommer från ett annat land, *vet vi inte*. Här är det mycket angeläget att statistiken förbättras.

Den slutsats som dras av de jämförelser som SCB gör är att utrikesfödda hushåll (både den intervjuade och eventuell sammanboende är födda utomlands) år 2001 hade 18 procent lägre inkomststandard än hushåll födda i Sverige (både den intervjuade och eventuell sammanboende är födda i Sverige). Det är emellertid *stor skillnad beroende på vilket land man kommer från och hur länge man bott i Sverige*. Utrikesfödda hushåll från EU-länderna hade år 2001 en inkomstnivå som låg ganska nära den för födda i Sverige, medan utrikesfödda hushåll från övriga världen endast hade ungefär 75 procent av de svenskfödda hushållens inkomster. Utrikesfödda hushåll som varit kort tid i Sverige (högst fem år) hade en inkomst som var cirka 65 procent av de svenskfödda hushållens inkomstnivå. Utrikesfödda hushåll som varit i Sverige över tjugo år hade däremot inkomster som låg endast strax under nivån för de svenskfödda. Under 1990-talet har de utrikesfödda hushållen haft en betydligt sämre inkomstutveckling än de svenskfödda. Detta framgår av SCB-rapporten "Inkomstfördelningsundersökningen 2001", HE21 SM 0301.

SLUTSATSER: Redan i slutet av 1980-talet var skillnaderna i ekonomisk standard mycket stora. Sedan dess har hushållen med den i utgångsläget lägsta ekonomiska standarden – ensamstående med barn – fått mycket obetydliga ökningsar av de disponibla inkomsterna. Omvänt har grupper med den allra högsta standarden, såsom gifta/samboende tjänstemannahushåll utan barn, fått mycket kraftiga inkomstökningar. Utrikesfödda hushåll har haft en betydligt sämre inkomstutveckling än svenskfödda. Ojämligheten har alltså i flera viktiga hänseenden förstärkts. Efter 1997 har dock inkomsterna ökat mycket kraftigt för alla de jämförda grupperna av hushåll.

Fler barn leder till markant lägre ekonomisk standard

I de siffror som hittills redovisats har inte gjorts någon uppdelning efter barnantal. Det finns dock mycket stora skillnader i levnadsstandard. Det finns närmast *härskande stora olikheter mellan familjer med olika antal barn*.

I diagram 3 ser vi på *gifta/sammanboende arbetarhushåll*. Det framgår att hushåll utan barn i genomsnitt har 159 000 kronor i disponibel inkomst per konsumtionsenhet år 2003, medan de som har tre barn eller fler har knappt 86 000 kronor. En slutsats är alltså att den disponibla inkomsten per konsumtionsenhet för hushåll med tre eller flera barn endast är 54 procent av den för hushåll utan barn. Tvåbarnsfamiljen har en genomsnittlig inkomststandard som är 65 procent av den för familjen utan barn. Man kan ställa sig den frågan om det kan anses som rimligt att skillnaderna är så här stora?

Disponibel inkomst per konsumtionsenhet
för gifta/samboende arbetarhushåll med olika barnantal. Tusental kronor

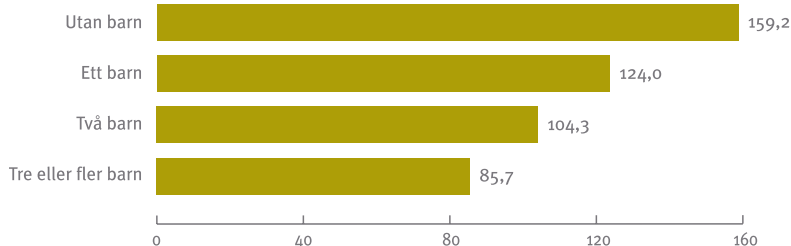

Diagram 3

Mönstret är detsamma för tjänstemannahushåll. Däremot ligger nivåerna genomgående betydligt högre än för motsvarande arbetarhushåll.

Hur ser det då ut för *ensamstående med barn*? Har barnantal här samma betydelse för familjeekonomin? Resultatet vad gäller arbetarhushåll ser vi i diagram 4. Vi jämför där ensamstående utan barn som är 30 år och äldre med två grupper av ensamstående med barn (med ett barn respektive två

barn eller fler). Även bland de ensamstående är, som synes, skillnaderna i inkomststandard mycket stora mellan hushåll med olika antal barn. Ensamstående arbetarhushåll med två eller flera barn har en disponibel inkomst som motsvarar 57 procent av den för hushåll utan barn. För ensamstående arbetarhushåll med ett barn är den genomsnittliga inkomststandarderna i förhållande till den för motsvarande hushåll utan barn 68 procent.

Disponibel inkomst per konsumtionsenhet
för ensamstående arbetarhushåll med olika barnantal. Tusental kronor

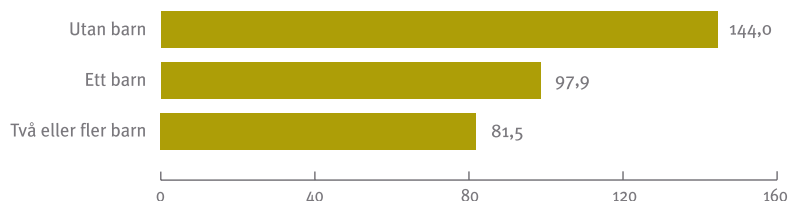

Diagram 4

SLUTSATSER: Det är utomordentligt stora skillnader i ekonomisk standard mellan familjer med olika antal barn. Resultaten visar med stor tydlighet att inkomststandarderna sjunker kraftigt med ökat barnantal.

Låt oss så gå över till att se på vad sysselsättning och arbetstider har betytt för förändringarna i inkomstfördelningen.

Hur sysselsättningen har förändrats

Av grundläggande betydelse för inkomstutvecklingen är vad som händer med sysselsättning och arbetstider. En ökning bidrar till att höja inkomsterna. En utjämning av sysselsättning och arbetstider mellan olika grupper bidrar till minskade inkomstskillnader.

Omvänt leder ökad arbetslöshet och andra former av undersysselsättning till att inkomsterna minskar – och praktiskt taget alltid också till att inkomstskillnaderna växer.

För att sammanfatta vad som har hänt ska vi använda oss av ett mått som i SCBs undersökningar av hushållens ekonomi kallas ”sysselsättningsnivå”. Det summerar de vuxna hushållsmedlemmarnas arbetstider under året. Sysselsättningsnivå 2,00 för ett hushåll med två vuxna betyder att båda arbetar full arbetstid under hela året. Utvecklingen har varit på det sätt som anges i tablå 7.

Det framgår att sysselsättningsnivån minskade för flertalet hushåll under början av 1990-talet. För till exempel gifta/samboende arbetarhushåll med barn minskade sysselsättningsnivån under perioden 1989-94 från 1,66 till 1,55 och för gifta/samboende arbetarhushåll utan barn från 1,67 till 1,45. Såväl den öppna arbetslösheten som ofrivilligt korta arbetstider ökade starkt.

Men det finns tydliga skillnader mellan olika typer av hushåll. Bland både familjer med och utan barn minskade sysselsättningen *betydligt mera för arbetare än för tjänstemän.*

Syssestättningnivå under olika år

	1989	1994	1997	2001	2003
Gifta/samboende med barn					
Arbetarhushåll	1,66	1,55	1,57	1,64	1,63
Låg- och mellantjänstemannahushåll	1,72	1,67	1,70	1,70	1,70
Högre tjänstemannahushåll	1,75	1,71	1,73	1,78	1,78
Gifta/samboende utan barn					
Arbetarhushåll	1,67	1,45	1,50	1,53	1,51
Låg- och mellantjänstemannahushåll	1,68	1,58	1,62	1,65	1,64
Högre tjänstemannahushåll	1,70	1,72	1,71	1,70	1,70
Ensamstående med barn					
Arbetarhushåll	0,82	0,80	0,84	0,88	0,87
Låg- och mellantjänstemannahushåll	..*	..*	..*	..*	..*
Högre tjänstemannahushåll	..*	..*	..*	..*	..*
Ensamstående, 18-29 år (ej hemmaboende), utan barn					
Arbetarhushåll	0,83	0,80	0,88	0,84	0,83
Låg- och mellantjänstemannahushåll	..*	..*	..*	..*	..*
Högre tjänstemannahushåll	..*	..*	..*	..*	..*
Ensamstående 30 och äldre, utan barn					
Arbetarhushåll	0,92	0,85	0,90	0,90	0,89
Låg- och mellantjänstemannahushåll	0,94	0,92	0,92	0,93	0,93
Högre tjänstemannahushåll	0,96	..*	0,93	0,95	0,95

Tablå 7

* Antalet i urvalet alltför litet

Exempelvis framgår att bland gifta/samboende utan barn minskade sysselsättningsnivån för arbetarhushåll från 1,67 till 1,45 under perioden 1989-94 (alltså med 13 procent), medan det inte var någon minskning alls för högre tjänstemannahushåll utan snarare en viss ökning. För låg- och mellantjänstemannahushåll utan barn uppgick minskningen av sysselsättningsnivån mellan 1989 och 1994 till 6 procent. Bland gifta/samboende

med barn var olikheterna inte lika stora men uppvisade samma mönster: den största nedgången mellan 1989 och 1994 för arbetarhushåll (- 7 procent) och den minsta för högre tjänstemannahushåll (- 2 procent).

Vi kan notera att just den grupp som i utgångsläget hade den allra högsta inkomststandarden, nämligen högre tjänstemannahushåll utan barn, påverkades allra minst av den kraftigt försämrade arbetsmarknaden mellan 1989 och 1994.

Efter 1994 har sysselsättningsnivån ökat för såväl gifta/samboende som ensamstående och bland både hushåll med barn och hushåll utan barn.

Om man ser till tiden 1989-2003 som helhet kan man konstatera att bland gifta/samboende har skillnaden i sysselsättningsnivå mellan arbetar- och tjänstemannahushåll ökat. Detta är särskilt tydligt bland gifta/samboende utan barn där sysselsättningsnivån för arbetarhushåll har minskat från 1,67 till 1,51 (alltså med 10 procent), medan sysselsättningsnivån för högre tjänstemannahushåll är densamma 2003 som år 1989. Också bland gifta/samboende med barn har skillnaden i sysselsättningsnivå mellan arbetarhushåll och högre tjänstemannahushåll ökat en del. De här olikheterna, som kan ses som kvarstående effekter av krisen på arbetsmarknaden under 1990-talets första hälft, har bidragit till att öka skillnaderna i inkomster.

Vad gäller särskilt ensamstående med barn och ungdomar under 30 år bör det påpekanet göras att de som hamnat helt utanför arbetsmarknaden, eller har en förvärvsinkomst understigande ett basbelopp under året, inte alls kommer med i redovisningen. Det har kommit fram en hel del material som talar för att vi för dessa grupper får en alltför ljus bild av utvecklingen av såväl sysselsättningsnivå som inkomster.

Andelen som någon gång under året *erhållit arbetsmarknadsstöd (ersättning vid arbetslöshet)* har förändrats på följande sätt. Vi nöjer oss här med att se på *arbetarhushåll* (diagram 5).

Som framgår av diagram 5 ökade andelen med arbetslöserfarenhet, och som uppbar ersättning på grund av detta, mycket starkt mellan 1989 och 1994. I så mycket som 40 procent av alla *gifta/samboende arbetarhushåll med barn* var minst någon av föräldrarna arbetslösa med arbetsmarknadsstöd under år 1994. Det innebär en mycket kraftig ökning i jämförelse med 1989 då motsvarande siffra låg på ungefär 15 procent. Och som vi

Minst någon i hushållet har under året uppburit arbetsmarknadsstöd.
Arbetarhushåll. Procent

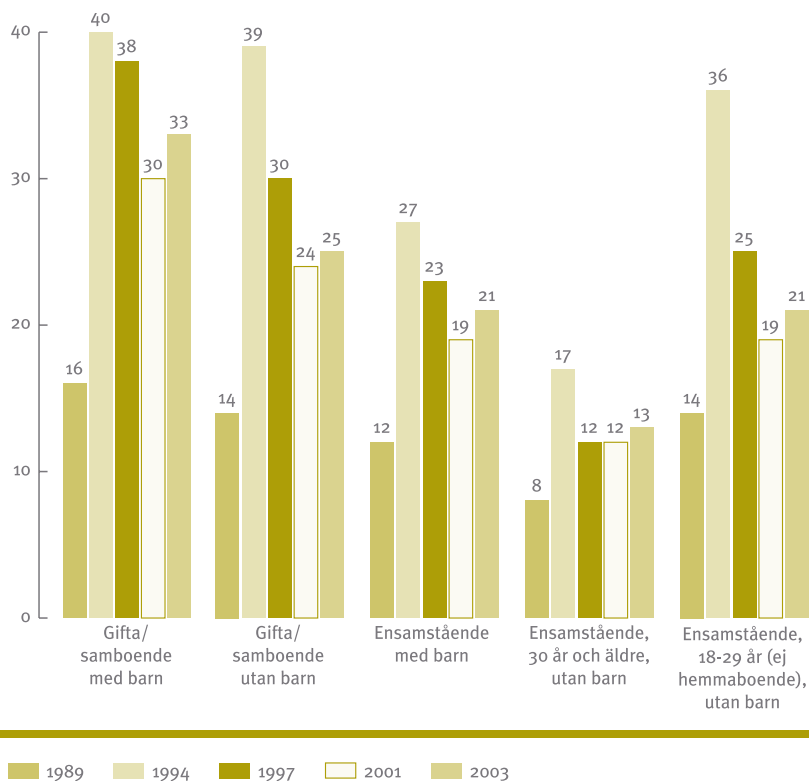

Diagram 5

kan se i diagrammet minskade andelen nästan inte alls mellan 1994 och 1997. Därefter har dock skett en förbättring. Fortfarande var det dock 2003 så mycket som *ungefär var tredje arbetarhushåll med barn* där någon av föräldrarna uppbar arbetsmarknadsstöd under året. Det framgår också att var femte *ensamstående arbetarhushåll med barn* hade arbetsmarknadsstöd minst någon gång under året.

Arbetslösheten påverkar naturligtvis inte bara den arbetslöse utan *hela familjen*. Under 1990-talet har det varit mycket vanligt för barn att växa upp med arbetslösa föräldrar.

Arbetslösheten är *mycket klassbunden* och drabbar alltid arbetarhushållen i särklass hårdast.

Under perioden 1989-94 *minskade* antal sysselsatta från 4 442 000 till 3 927 000, det vill säga med över 500 000 personer eller med nästan 12 procent. Antalet arbetade timmar per vecka minskade från 133,5 miljoner timmar till 122,7 miljoner timmar, alltså med ungefär 8 procent. Så här stora minskningar, som också var mycket ojämnt fördelade mellan olika grupper, fick självfallet *mycket stora effekter på såväl inkomstnivåer som inkomstfördelning*. Mellan 1994 och 2001 ökade antalet sysselsatta med ungefär 310 000 personer (från 3 927 000 till 4 239 000) och antalet arbetade timmar från 122,7 till 130,8 miljoner timmar, det vill säga med närmare 7 procent. Mellan 2001 och 2003 har antalet sysselsatta förändrats obetydligt (från 4 239 000 till 4 234 000), men antalet arbetade timmar har sjunkit något (från 128,9 till 127,0 miljoner timmar). Man kan konstatera att såväl antalet sysselsatta som antalet arbetade timmar var 5 procent lägre år 2003 än det var vid jämförelseperiodens början år 1989.

Hur har då *arbetstiderna* förändrats sedan 1990? Med hjälp av de bearbetningar som LO gjort av SCBs arbetskraftsundersökningar kan vi belysa utvecklingen. I tablå 8 sammanfattas förändringarna, genomgående jämförs här siffrorna för *första kvartalen* under respektive år. En utförligare redovisning ges i LO-rapporten "Anställningsformer och arbetstider 2003".

Förändring av arbetstiden bland kvinnliga och manliga arbetare och tjänstemän (vanligen arbetad tid). Genomsnittligt antal timmar per vecka.

	1990	1994	1997	1999	2001	2003	Förändring hela perioden (timmar)
LO							
Kvinnor	32,7	31,9	32,1	32,6	32,8	32,9	+ 0,2
Män	38,9	38,1	38,2	38,1	38,3	38,3	- 0,6
TCO							
Kvinnor	34,7	35,0	35,6	36,1	36,4	36,4	+ 1,7
Män	39,0	38,8	39,1	39,3	39,2	38,9	- 0,1
SACO							
Kvinnor	35,9	36,1	37,1	37,7	37,8	38,0	+ 2,1
Män	39,7	39,5	40,1	39,9	39,8	39,6	- 0,1
SAMTLIGA							
Kvinnor	32,9	32,9	33,3	33,7	33,9	33,9	+ 1,0
Män	38,5	38,1	38,4	38,2	38,1	38,0	- 0,5

Tablå 8

Som framgår av tablå 8 är den genomsnittliga arbetstiden för *hela gruppen LO-kvinnor* i stort sett densamma 2003 som 1990 (en ökning från 32,7 till 32,9 timmar). Det innebär en mycket klar skillnad i förhållande till de kvinnliga tjänstemännen. Bland TCO-kvinnorna har den genomsnittliga arbetstiden sedan 1990 *ökat* med drygt 1,5 timme (från 34,7 till 36,4 timmar) och bland SACO-kvinnorna med ännu lite mer (från 35,9 till 38,0 timmar).

Hur har då förändringarna varit för *männen*? Man kan i tablå se att minskningen av arbetstiden sedan 1990 för männen inom LO är drygt en halv timme. För männen i TCO och SACO har arbetstiden varit ungefär oförändrad.

För kvinnornas del har utvecklingen under 90-talet alltså inneburit *ökade skillnader i arbetstider*. De med de längsta arbetstiderna (och även högre lönerna) har ökat sina arbetstider, medan detta däremot inte har skett bland LOs kvinnor. Det har också *bidragit till att öka inkomstskillnaderna*.

Men vi kan också se i tablån att *sedan 1994* har den genomsnittliga veckoarbetstiden för LOs kvinnor *ökat* med en timme. Under perioden 1990-94, då arbetsmarknaden dramatiskt försämrades, *minskade* däremot LO-kvinnors genomsnittliga arbetstid med nästan lika mycket.

Vad *ökad respektive minskad sysselsättning betyder för inkomstutvecklingen* kan illustreras på följande sätt. Vi utgår från en grupp som inte alls har förändrat sitt förvärvsarbete – till exempel gruppen gifta/sammanboende arbetarhushåll med barn *där båda föräldrarna hela tiden har arbetat heltid*. Den här gruppen minskade sin reala arbetsinkomst per konsumtionsenhet med 10 procent under perioden 1989-94. För hela gruppen gifta/samboende arbetarhushåll med barn (alltså oavsett årsarbetstid) minskade arbetsinkomsten med ungefär 15 procent. Så stora var inkomsteffekterna av den sysselsättningsminskning som drabbade arbetarhushållen.

Efter 1994 har en förbättrad arbetsmarknad istället bidragit till att förbättra hushållens inkomster. Under perioden 1994-2003 ökade den reala arbetsinkomsten per konsumtionsenhet för gifta/samboende arbetarhushåll där båda under hela tiden arbetade heltid med ungefär 15 procent. Men hela gruppen gifta/samboende arbetarhushåll med barn ökade sina arbetsinkomster med så mycket som nästan 25 procent.

SLUTSATSER: Den dramatiskt försämrade arbetsmarknaden under 1990-talets första hälft medförde en kraftigt sänkt sysselsättningsnivå och sjunkande arbetsinkomster för flertalet hushåll, men drabbade allra hårdast arbetarhushållen. Omvänt har den kraftigt ökade sysselsättningen därefter haft allra störst betydelse för just arbetarhushållen. Överhuvudtaget har sysselsättningsutvecklingen stora effekter på hushållens inkomster.

Har löneskillnaderna ökat eller minskat?

Det närmaste som man i inkomststatistiken kan komma vad gäller att belysa hur löneskillnaderna har förändrats är att följa *arbetsinkomsterna för anställda som arbetar på heltid under hela året*. I följande diagram (diagram 6) visas hur ginikoefficienten har förändrats sedan 1980. För att få jämförbarhet framåt och bakåt redovisas för åren 1989 och 1990 två olika värden – med respektive utan basbreddning.

Spridning i arbetsinkomster bland helårs- och heltidsanställda
1980–2001. Ginikoefficient

Diagram 6

Under 1980-talet var bilden ganska splittrad. Under åren 1981-1983 minskade spridningen i arbetsinkomster och därefter följde en period (1983-1986) med ökade skillnader. Sedan var spridningen ganska oförändrad under några år. Mellan 1989 och 1990 minskade skillnaderna igen. Om man jämför 80-talets början med dess slut, närmare bestämt åren 1980 och 1990, finner man att ginikoefficienten var nästan exakt densamma.

Däremot visar det sig att skillnaderna i arbetsinkomster bland helårs- och heltidsanställda har ökat under större delen av 1990-talet. Skillnaderna är, som vi kan se i diagrammet, klart större år 2001 än år 1990. Ökade skillnader i arbetsinkomster har gett ett avsevärt bidrag till växande inkomstskillnader. Under perioden 1990-2001 har lönespridningen, mätt som ginikoefficienten vad gäller arbetsinkomster för helårs- och heltidsanställda, *ökat med så mycket som ungefär 25 procent*.

Det framgår att under 1990-talet har de 10 procenten med de lägsta lönerna haft en *sämre* utveckling än dem i mitten av fördelningen, medan de 10 procenten med de högsta lönerna haft en *bättre* utveckling än dem i mitten. *Fördelningen av arbetsinkomster har alltså dragits isär både neråt och uppåt*. De med låga arbetsinkomster har halkat efter och de med höga arbetsinkomster har dragit ifrån de andra.

I tablå 9 beskrivs de förändringar som har skett. Med p10 menas det värde som avgränsar de 10 procent som har de lägsta arbetsinkomsterna och med p90 det värde som avgränsar de 10 procent som har de högsta inkomsterna. P50 är den så kallade medianinkomsten, vars innebörd är att hälften har en inkomst som understiger denna, medan den andra hälften har en inkomst som ligger därutöver.

10 procent av de helårs- och heltidsanställda har alltså lägre arbetsinkomster än p10, medan 10 procent av de helårs- och heltidsanställda har högre arbetsinkomster än p90.

Två olika spridningsmått för helårs- och heltidsanställdas arbetsinkomster

	1990	1994	1997	1999	2001
P10/p50	75,8	73,7	72,6	73,6	72,5
P90/p50	152,3	160,9	160,6	164,4	167,0

Tablå 9

Som framgår av tablå 9 har p10/p50 minskat från 75,8 till 72,5 sedan 1990, och p90/p50 har ökat från 152,3 till 167,0. *Särskilt påtagligt* är det alltså att de med högre löner har dragit ifrån de andra.

Hur stora är då skillnaderna mellan olika grupper vad gäller inkomster i arbetet? Vi ska sammanfatta dessa med inkomststatistiken som underlag. Vi använder siffrorna för år 2001 med de framskrivningar till år 2003 som

görs av SCB inom ramen för den så kallade fördelningspolitiska modellen.

I tablå 10 nedan anger vi de genomsnittliga arbetsmarknadsinkomsterna för helårs- och heltidsanställda kvinnor och män inom LO, TCO och SACO. För att göra jämförelserna av de genomsnittliga inkomsterna överskådliga bildar vi ett index där genomsnittsinkomsten för genomsnittlig kvinnlig LO-medlem (214 000 kronor) ges indexvärdet 100. Det innebär att övriga gruppers inkomster uttrycks i procent av den genomsnittliga kvinnliga LO-medlemmens. Ett indexvärde på 110 för en grupp betyder alltså att gruppens genomsnittsinkomst ligger 10 procent över genomsnittet för LO-kvinnor.

Genomsnittlig arbetsmarknadsinkomst år 2003 för helårs- och heltidsanställda.

	Kronor per år		Index
LO			
Kvinnor	214 000	(17 800 kr/mån)	100
Män	259 000	(21 600 kr/mån)	121
TCO			
Kvinnor	262 000	(21 800 kr/mån)	122
Män	343 000	(28 600 kr/mån)	160
SACO			
Kvinnor	320 000	(26 700 kr/mån)	150
Män	408 000	(34 000 kr/mån)	191
Alla helårs- och heltidsanställda			
Kvinnor	254 000	(21 200 kr/mån)	119
Män	313 000	(26 100 kr/mån)	146

Tablå 10

Vi kan se att skillnaderna i arbetsmarknadsinkomster är mycket stora. De alla högsta inkomsterna har männen inom SACO – de har en genomsnittlig arbetsmarknadsinkomst som är ungefär 90 procent högre än den för heltidsanställda kvinnor inom LO.

Inom TCO och SACO är skillnaderna mellan kvinnors och mäns inkomster större än inom LO. Kvinnornas inkomster ligger inom varje grupp

så mycket lägre än männens, att kvinnorna inom TCO hamnar nära männen i LO och kvinnor i SACO en bra bit under männen i TCO.

Heltidsanställda kvinnor inom LO har 83 procent av männens inkomst. Motsvarande siffror för TCO är 76 procent och för SACO 78 procent.

För hela gruppen helårs- och heltidsanställda kvinnor är den genomsnittliga arbetsmarknadsinkomsten år 2003 ungefär 254 000 kronor, medan den för män är 313 000 kronor. Skillnaden är alltså 59 000 kronor, vilket motsvarar drygt 4 900 kronor per månad. Annorlunda uttryckt har kvinnorna 81 procent av männens inkomst.

Vi kan också åskådliggöra skillnaderna mellan kvinnliga och manliga arbetare och tjänstemän med hjälp av en "låginkomsttrappa". I diagram 7 anges andelarna med högst 220 000 kronor respektive högst 200 000 kronor i arbetsmarknadsinkomst. Längst ner på denna trappa – med den allra högsta andelen låginkomsttagare – befinner sig kvinnorna inom LO. Högst upp på trappan finns männen inom SACO.

2003 års låginkomsttrappa för helårs- och heltidsanställda.
Andelen med högst 200 000 kr (16 700 kr/mån) resp högst 220 000 kr (18 300 kr/mån). Procent

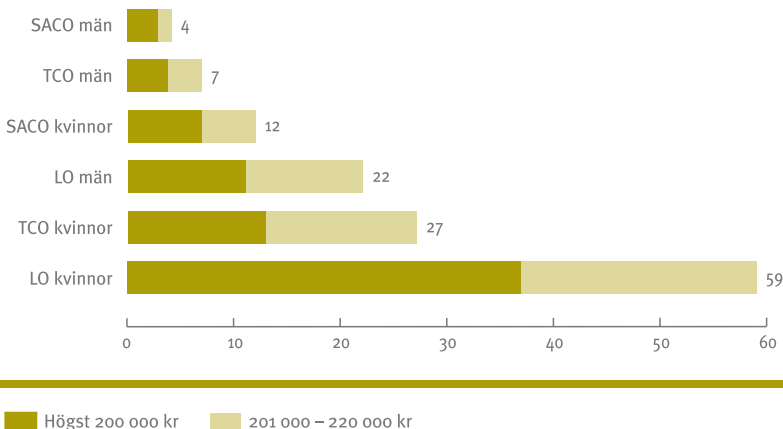

Diagram 7

De verkligt stora låglönegrupperna finns alltså bland kvinnorna inom LO. Men också bland kvinnliga TCO-medlemmar och bland manliga LO-medlemmar finns relativt många med låga inkomster.

Under de senaste åren har rangordningen på trappan inte förändrats, inte heller avstånden mellan grupperna på de olika stegen.

Som här framgått finns det lågavlönade bland både kvinnor och män, men kvinnorna är kraftigt överrepresenterade. Och korta arbetstider – deltidssarbeten av olika längd – är långt mycket vanligare bland kvinnor än bland män. Av alla LOs kvinnor arbetar 45 procent deltid jämfört med 9 procent av männen. 27 procent av TCOs kvinnor arbetar deltid mot enbart 7 procent av TCOs män.

En mycket stor del av de deltidsarbetande har valt deltidssarbete och trivs med detta, men ett stort problem är att många anställda *av arbetsmarknadsskäl arbetar kortare tid än de själva önskar*. Antalet uppgick till 215 000 under första kvartalet 2003 och drygt 70 procent av dessa var kvinnor. Detta beskrivs närmare i rapporten "Anställningsformer och arbetstider 2003". Dessa ofrivilligt korta arbetstider förstärker låginkomstproblemen.

Så här är arbetsmarknadsinkomsterna 2003 om vi ser samtliga helårsanställda (heltidsanställda och deltidsanställda sammantagna).

Genomsnittlig arbetsmarknadsinkomst år 2003 för samtliga helårsanställda – på heltid eller deltid.

	Kronor per år		Index
LO			
Kvinnor	183 000	(15 300 kr /mån)	100
Män	245 000	(20 400 kr /mån)	134
TCO			
Kvinnor	236 000	(19 700 kr /mån)	129
Män	329 000	(27 400 kr /mån)	180
SACO			
Kvinnor	285 000	(23 800 kr /mån)	156
Män	389 000	(32 400 kr /mån)	213
Alla helårsanställda (heltid+deltid)			
Kvinnor	207 000	(17 300 kr/mån)	113
Män	280 000	(23 300 kr/mån)	153

Tablå 11

Deltidsarbetet *ökar mycket påtagligt inkomstskillnaderna mellan könen*. Det gäller inom såväl LO, TCO som SACO. Som framgick av tablå 10 har bland heltidsanställda LO-medlemmar männen en arbetsmarknadsinkomst som är 21 procent högre än den för kvinnor. Om vi också räknar med de deltidsanställda ligger männen 34 procent högre än kvinnorna.

Också inom TCO och SACO får deltidsarbetet till följd att gapet ökar mellan kvinnor och mäns inkomster.

För alla helårsanställda kvinnor är medelinkomsten 207 000 kronor, medan den för män är 280 000 kronor – en skillnad på 73 000 kronor per år eller 6 100 kronor per månad.

Vi sammanfattar deltidsarbetets effekter på inkomstskillnaderna mellan kvinnor och män i tablå 12. Skillnaderna mellan *heltidsanställda* kvinnor och män redovisas i kolumn 1. Men som framhållits bidrar det ganska omfattande deltidsarbetet bland kvinnor till att avsevärt öka inkomstskillnaderna mellan kvinnor och män. Om vi ser till *samtliga helårsanställda (alltså oavsett arbetstid under veckan)* blir skillnaderna mellan kvinnors och mäns arbetsmarknadsinkomster de som framgår av kolumn 2. För LO ligger då männens arbetsmarknadsinkomst 34 procent över kvinnornas, för TCO 39 procent över och för SACO 36 procent över.

Männens genomsnittliga arbetsmarknadsinkomst i procent av kvinnornas

	För anställda som arbetat heltid under hela året (1)	För alla helårsanställda (alltså oavsett arbetstid under veckan) (2)
LO	121	134
TCO	131	139
SACO	128	136

Tablå 12

Man kan också *vända på siffrorna* och ange *kvinnornas inkomster i procent av männens*. Bland heltidsanställda är, som vi tidigare har visat, kvinnornas genomsnittliga arbetsmarknadsinkomst 83 procent av männens inom LO, 76 procent inom TCO och 78 procent inom SACO. Kvinnornas mera omfattande deltidsarbete minskar dessa andelar till 75 procent för LO, 72 procent för TCO respektive till 73 procent för SACO.

En aspekt på kvinnors lägre arbetsmarknadsinkomster – som ofta förbises – är att dessa inkomster också påverkar de framtida pensionerna.

Vilka är det då som har *höga* inkomster av förvärvsarbete?

I diagram 8 illustreras åskådliggörs detta. "Höginkomstligan" toppas av SACOs män. Ungefär 55 procent av de helårs- och heltidsanställda männen inom SACO har en arbetsmarknadsinkomst överstigande 350 000 kronor. Drygt 40 procent har en arbetsmarknadsinkomst överstigande 400 000 kronor.

2003 års höginkomstliga.

Andelen med över 350 000 kr (29 200 kr/mån) resp över 400 000 kr (33 300 kr/mån). Procent

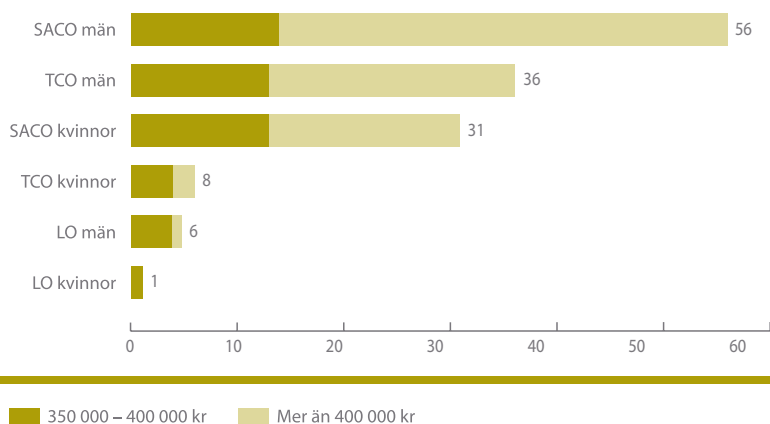

Diagram 8

Därefter följer männen inom TCO och kvinnorna inom SACO. Ungefär 35 procent av männen inom TCO och ungefär 30 procent av kvinnorna inom SACO har en arbetsmarknadsinkomst överstigande 350 000 kronor. Mer än 400 000 kronor har nästan 25 procent av männen inom TCO och nästan 20 procent av kvinnorna inom SACO.

Knappt några kvinnor alls inom LO har arbetsmarknadsinkomster överstigande 350 000 kronor. Också bland LOs män och TCOs kvinnor är andelen med höga inkomster mycket låg – endast 6 respektive 8 procent har inkomster överstigande 350 000 kronor.

SLUTSATSER: Påtagligt ökade löneskillnader har under 1990-talet bidragit till ökade inkomstskillnader. Fördelningen av arbetsinkomster har dragits isär både neråt och uppåt. Heltidsanställda med låga arbetsinkomster har halkat efter, medan de med höga arbetsinkomster har dragit ifrån de andra. Påtagligt stora inkomstskillnader mellan kvinnor och män förstärks ytterligare av kvinnornas kortare arbetstider.

Vilken betydelse för inkomstfördelningen har bidrag och skatter?

I det här delavsnittet ska vi se på de samlade effekterna av bidragen inom det socialpolitiska trygghetssystemet (de så kallade transfereringarna) och de direkta skatterna (inklusive egenavgifterna). Vi belyser situationen år 2003 – och gör också en jämförelse med 1989, för att se hur omfördelningseffekterna har förändrats.

Vi börjar med att jämföra *olika socioekonomiska grupper* och gör den vanliga indelningen i arbetarhushåll, låg- och mellantjänstemannahushåll och högre tjänstemannahushåll. För att kunna studera hur förhållandet mellan inkomster för dessa tre grupper förändras när hänsyn tas till bidrag och skatter bildas ett index där inkomsten för arbetarhushåll ges värdet 100. Det innebär att de andra gruppernas inkomster uttrycks i procent av arbetarhushållets.

Det görs en uppdelning på olika familjetyper. Vad gäller ensamstående med barn och ensamstående ungdomar som flyttat hemifrån är dock antalet tjänstemannahushåll för få i urvalet för att siffror ska kunna redovisas. Av det skälet finns inte de familjetyperna med i redovisningen. I den beskrivning av omfördelningseffekterna mellan familjer med olika antal barn som vi gör längre fram är dock ensamstående med.

I tablå 13 redovisas förhållandena år 2003 och alla inkomsterna uttrycks per konsumtionsenhet. Detta begrepp har förklarats tidigare i rapporten.

Hur transfereringar och skatter påverkar inkomstskillnaderna mellan olika socioekonomiska grupper. År 2003. Alla inkomster räknade per konsumtionsenhet. Index för arbetarhushåll sätts till 100.

	Löne- inkomst	Arbets- inkomst	Arbets- inkomst + arbetsmark- nadsstöd	Faktor- inkomst	Faktorinkomst + skattepliktiga transfereringar (exkl pension)	Faktorinkomst + skattepliktiga transfereringar (inkl pension)	Faktorinkomst + alla positiva transfereringar	Dispo- nibel inkomst
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
Gifta/samboende med barn								
Arbetarhushåll	100	100	100	100	100	100	100	100
Låg- och mellan- tjänstemannahushåll	139	134	130	141	130	131	128	122
Högre tjänstemanna- hushåll	188	178	172	188	168	168	163	145
Gifta/samboende utan barn								
Arbetarhushåll	100	100	100	100	100	100	100	100
Låg- och mellan- tjänstemannahushåll	138	136	133	142	133	132	131	127
Högre tjänstemanna- hushåll	184	180	174	193	176	174	173	157
Ensamstående 30 år och äldre, utan barn								
Arbetarhushåll	100	100	100	100	100	100	100	100
Låg- och mellan- tjänstemannahushåll	141	125	123	133	126	126	126	121
Högre tjänstemanna- hushåll	189	178	174	199	183	180	179	164

Tablå 13

Av kolumn (1) framgår exempelvis att bland gifta/samboende med barn är löneinkomsten för högre tjänstemannahushåll 88 procent högre än för arbetarhushåll.

Genom att jämföra kolumn (1) och (2) i tablan kan vi studera fördelningseffekterna av sjukpenning, föräldrapenning och eventuell ersättning vid militärtjänstgöring. Vi kan se att dessa transfereringar, som i vissa bestämda situationer träder in istället för löneinkomster, har en utjämnande effekt. Det gäller särskilt gifta/samboende med barn. Om inte sjukförsäkringen hade gett kompensation för den inkomstförlust som sjukdom

medför, skulle inkomstskillnaderna mellan arbetarhushåll och högre tjänstemannahushåll ha varit större än vad de är idag.

Arbetsmarknadsstödet betydelse speglas genom en jämförelse av kolumnerna (2) och (3). Som vi redan tidigare har kunnat se i avsnittet om inkomstutvecklingen för olika hushåll har arbetsmarknadsstödet en tydligt utjämnande effekt. En jämförelse av kolumn (1) och (4) gör det möjligt att belysa effekterna av inkomster av kapital (räntor och utdelningar samt kapitalvinster). Det visar sig att bland gifta/samboende utan barn och ensamstående utan barn ökar dessa inkomster påtagligt skillnaderna mellan arbetarhushåll och tjänstemannahushåll – de med höga löneinkomster har i större utsträckning än andra också inkomster av kapital.

De sammantagna effekterna av de skattepliktiga transfereringarna ser vi genom att jämföra kolumnerna (4), (5) och (6). De viktigaste skattepliktiga transfereringarna för de hushåll vi jämför är sjukpenning, föräldrapenning, arbetsmarknadsstöd och pension. För alla familjetyper har dessa transfereringar påtagligt utjämnande effekter.

Genom att jämföra kolumnerna (6) och (7) kan vi belysa effekterna av de skattefria transfereringarna. De viktigaste bland dessa är barnbidrag, bostadsbidrag och underhållsstöd. Det visar sig att bland familjer med barn har dessa transfereringar en utjämnande effekt – och det är naturligtvis främst bostadsbidragen som har denna karaktär.

De direkta skatternas omfördelningseffekter framgår vid jämförelse av kolumnerna (7) och (8). Det visar sig att de har en klart utjämnande karaktär.

De *samlade effekterna av transfereringar och skatter* ser vi i jämförelsen mellan kolumn (4) och kolumn (8). Det visar sig att det sker en betydande inkomstutjämnning. Vi kan ge ett exempel: I gruppen gifta/samboende med barn är högre tjänstemannahushållets faktorinkomst 88 procent högre än arbetarhushållets. Genom inverkan av sociala transfereringar och skatter reduceras skillnaden till att högre tjänstemannahushållet har 45 procent högre disponibel inkomst.

Hur har då omfördelningseffekterna förändrats sedan 1989? Det kan vi bedöma genom att jämföra tablå 10 med tabell 1 i tabellbilagan. Huvudslutsatserna av denna jämförelse är att de *samlade omfördelningseffekterna av transfereringar och skatter är praktiskt taget desamma* år 2003 som år 1989.

En annan slutsats som man kan dra är att särskilt bland gifta/samboende utan barn är skillnaderna i arbetsinkomster och faktorinkomster nu större än tidigare. Detta har också kommit att medföra att bland dessa är skillnaderna i disponibla inkomster mellan arbetarhushåll och högre tjänstemannahushåll större än i slutet av 1980-talet.

Vi ska gå vidare och se på vilka omfördelningar som sker mellan *olika familjetyper*. Här görs ingen uppdelning mellan olika socioekonomiska grupper utan syftet är att belysa vilka omfördelningar som sker mellan hushåll med olika försörjningsbörda (tablå 14). För att jämställa hushållen, som är mycket olika till storlek och sammansättning, uttrycks även här alla inkomster per konsumtionsenhet.

Hur transfereringar och skatter påverkar inkomstskillnaderna mellan hushåll med olika försörjningsbörda. År 2003. Alla inkomster räknade per konsumtionsenhet. Index för hushåll utan barn sätts till 100.

	Löne- inkomst	Arbets- inkomst	Arbetsinkomst + arbetsmark- nadsstöd	Faktor- inkomst	Faktorinkomst + skattepliktiga transfereringar (exkl. pension)	Faktorinkomst + skattepliktiga transfereringar (inkl. pension)	Faktorinkomst + alla positiva transfereringar	Disponibel inkomst
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
Gifta/samboende								
Utan barn	100	100	100	100	100	100	100	100
Med ett barn	74	77	77	72	74	72	73	74
Med två barn	61	64	63	60	61	59	62	63
Med tre eller flera barn	47	49	48	45	47	45	49	51
Ensamstående								
30 år och äldre, utan barn	100	100	100	100	100	100	100	100
Med ett barn	53	54	54	52	54	56	61	65
Med två eller flera barn	34	35	36	33	35	35	45	51

Tablå 14

Vi kan se att bland gifta/samboende är omfördelningseffekterna mellan hushåll med olika försörjningsbörda ganska måttliga. Familjer med tre eller flera barn har en faktorinkomst per konsumtionsenhet som uppgår till 45 procent av motsvarande för familjer utan barn. Vad gäller disponibel inkomst per konsumtionsenhet är motsvarande andel 51 procent.

Effekterna av sociala transfereringar och skatter är, som framgår av tabblån, betydligt större vad gäller ensamstående.

Intressant är då att veta om omfördelningseffekterna är större eller mindre än i slutet av 1980-talet. Siffrorna för år 1989 finns i bilagan (tabell 2). Det visar sig att dessa omfördelningseffekter har minskat påtagligt. Denna slutsats gäller såväl ensamstående som gifta/samboende.

SLUTSATSER: Transfereringar och skatter leder till en betydande inkomstutjämnning mellan olika socioekonomiska grupper. Dessa omfördelningseffekter är påtagligt oförändrade i förhållande till hur de var vid 1980-talets slut. Däremot har omfördelningseffekterna minskat mellan barnfamiljer och familjer utan barn.

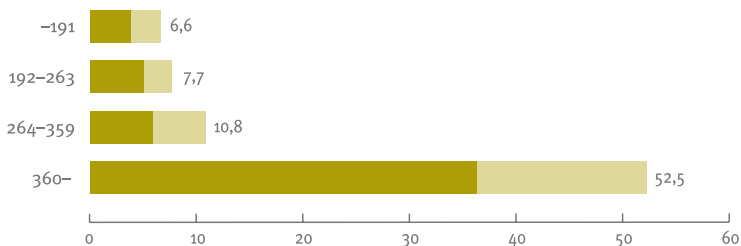
Ojämn fördelning av kapitalinkomster ökar inkomstskillnaderna

Hur kapitalinkomsterna är fördelade mellan olika typer av hushåll har betydelse för inkomstskillnaderna i samhället.

De bearbetningar som LO låtit göra av SCBs inkomststatistik visar hur stora skillnaderna är. Både kapitalvinster och löpande kapitalinkomster tillfaller främst dem med höga arbetsinkomster.

I diagram 9, som avser situationen år 2001, redovisas *genomsnittliga kapitalinkomster för helårs- och heltidsanställda med olika arbetsinkomster*. Bland kapitalinkomster görs en uppdelning av *kapitalvinster* (de vinster som uppkommer vid försäljning av tillgångar, exempelvis aktier, fonder och fastigheter) och *löpande kapitalinkomster* (räntor och utdelningar). I den högsta inkomstgruppen är de genomsnittliga sammanlagda kapitalinkomsterna ungefär *åtta gånger så höga* som i den lägsta inkomstgruppen.

Genomsnittliga kapitalinkomster bland helårs- och heltidsanställda med olika arbetsinkomster. Tusental kronor

■ Kapitalvinster ■ Löpande kapitalinkomster

Diagram 9

De här skillnaderna vad gäller kapitalinkomster är också mycket tydliga vid en uppdelning mellan *olika typer av hushåll*. Gifta/samboende högre tjänstemannahushåll utan hemmavarande barn har de allra högsta kapitalinkomsterna. Deras sammanlagda kapitalinkomster är i genomsnitt fem gånger högre än i motsvarande arbetarhushåll. Bland gifta/samboende med barn är skillnaderna mellan arbetarhushåll och tjänstemannahushåll också betydande, men kapitalinkomsterna är inte alls lika höga som bland hushåll utan barn. Som tidigare framställts är gifta/samboende utan barn genomsnittligt äldre än gifta/samboende med barn. Kapitalinkomsterna bidrar alltså till att *öka skillnaderna mellan olika inkomstgrupper*, men också till att *öka skillnaderna mellan yngre och äldre*.

Vi återkommer längre fram till kapitalinkomsternas betydelse för inkomstutvecklingen i ett särskilt avsnitt om de mera utpräglade höginkomsttagarna.

SLUTSATSER: Kapitalinkomster är mycket ojämnt fördelade. De ökar skillnaderna mellan olika inkomstgrupper, men också skillnaderna mellan yngre och äldre.

Hur stor del av inkomsten som betalas i skatt

Vi ska i det här avsnittet se på hur stor del av inkomsten som olika grupper betalar i skatt och hur denna andel har förändrats över tiden. Det inkomstbegrepp som här används är *summa förvärvs- och kapitalinkomst* som är ett skattemässigt bruttoinkomstbegrepp. För de renodlade löntagarhushåll som här jämförs (löntagarhushåll som saknar inkomst av näringsverksamhet) är det summan av inkomst av tjänst och inkomst av kapital (överskott). Med *skatt* menas här summan av statlig och kommunal inkomstskatt på förvärvsinkomster, fastighetsskatt, inkomstskatt på kapitalinkomster, förmögenhetsskatt samt egenavgifter. För en mera utförlig beskrivning av de olika inkomstbegreppen hänvisas till Statistiska Meddelanden HE 20 SM 0301 och HE 21 SM 0301.

Så här har skattens andel av inkomsten förändrats för *gifta/samboende med barn* (tablå 15). Förutom tidigare angivna år medtas även år 1991 för att belysa effekterna av den stora skattereform som genomfördes i två steg åren 1990 och 1991.

Andelen av inkomsten som betalas i skatt. Giftn/sammanboende med barn. Procent.

	1989	1991	1994	1997	2001	2003
Arbetarhushåll	30,0	25,5	27,6	32,8	30,2	28,6
Låg- och mellantjänstemannahushåll	31,0	27,6	29,4	34,9	32,2	30,7
Högre tjänstemannahushåll	35,2	30,8	31,9	37,9	34,9	33,6

Tablå 15

Mellan 1989 och 1991 sjönk skatteandelarna mycket kraftigt. För arbetarhushåll var minskningen från 30,0 till 25,5 procent och för högre tjänstemannahushåll från 35,2 till 30,8 procent – alltså för båda grupperna ungefär 4,5 procentenheter. Sedan ökade skatternas andel av inkomsten mycket kraftigt fram till år 1997. Därefter har skatt en klar minskning.

För perioden som helhet har skatteandelen för giftn/samboende arbe-

tarhushåll med barn minskat med drygt en procentenhet – från 30,0 till 28,6 procent. För högre tjänstemannahushåll har det varit en minskning med ungefär lika mycket (från 35,2 till 33,6 procent).

I tabell 3 i bilagan redovisas hur utvecklingen har varit för andra familjetyper. Huvudtendensen har genomgående varit densamma – först en stor minskning av skatteandelarna mellan 1989 och 1991, därefter en kraftig ökning fram till 1997 och sedan återigen en minskning.

Man kan konstatera att *mycket stora skillnader i inkomster ger förhållandevis små skillnader i den andel av inkomsten som betalas i skatt*. Ett exempel kan ges. Ensamstående arbetarhushåll med barn betalar på en sammanlagd inkomst av 211 000 kronor i genomsnitt 28,2 procent i skatt, medan ett ensamstående högre tjänstemannahushåll utan barn med en sammanlagd inkomst på 415 000 kronor i genomsnitt betalar 33,5 procent i skatt.

Vi har här sett på vilken skatt som olika hushåll betalar. Det kan vara av intresse att också se på skatten för *individer*. I tablå 16 redovisar vi utvecklingen för helårs- och heltidsanställda kvinnor och män inom LO, TCO och SACO. Mönstret är detsamma som vad gäller hushåll – först en avsevärd minskning av skatteandelen mellan 1989 och 1991, därefter en stark ökning och efter 1997 återigen en påtaglig minskning.

För perioden som helhet har den genomsnittliga skattens andel av den sammanlagda bruttoinkomsten minskat med nästan 3 procentenheter för LO-medlemmar – från 32,3 till 29,5 procent. Också för TCO-medlemmar har det varit en minskning av ungefär samma storleksordning (från 33,6 till 31,2 procent). För SACO-medlemmar har minskningen varit något större (från 36,6 till 33,1 procent).

Andelen av inkomsten som betalas i skatt. Helårs- och heltidsanställda.
Procent.

	1989	1991	1994	1997	2001	2003
LO						
Kvinnor	32,8	26,4	28,6	33,0	30,3	28,7
Män	32,0	26,7	29,1	34,1	31,6	29,9
Båda könen	32,3	26,6	28,9	33,8	31,2	29,5
TCO						
Kvinnor	33,1	27,6	29,3	33,9	31,6	30,2
Män	34,0	29,2	31,3	36,8	33,9	32,4
Båda könen	33,6	28,4	30,3	35,2	32,7	31,2
SACO						
Kvinnor	35,0	29,3	30,7	35,9	33,0	31,7
Män	37,5	31,7	33,6	38,5	35,5	34,2
Båda könen	36,6	30,9	32,5	37,5	34,4	33,1

Tablå 16

Männen inom SACO har en genomsnittlig sammanlagd förvärvs- och kapitalinkomst på 410 000 kronor år 2003 och betalar, som framgår av tablå 16, i genomsnitt ungefär 34 procent i skatt, medan kvinnorna inom LO med en inkomst på 217 000 kronor (alltså inte mer än drygt hälften av SACO-männens) betalar i genomsnitt nästan 29 procent i skatt.

SLUTSATSER: Den andel av inkomsten som betalas i skatt minskade kraftigt i samband med skattereformen i början av 1990-talet, ökade därefter kraftigt men har efter 1997 återigen minskat. Sammantaget har, i jämförelse med förhållandena vid 1980-talets slut, skatteandelarna minskat för praktiskt taget alla grupper.

Hushållens ekonomiska marginaler

I föregående delavsnitt har vi redovisat vilka disponibla inkomster som olika hushåll har. Den disponibla inkomsten bestämmer – tillsammans med främst priserna på olika varor och tjänster – möjligheterna till konsumtion.

Ur välfärdssynpunkt är *handlingsfrihet och ekonomiska marginaler* av stor betydelse. Vi kan anknyta till den engelske sociologen Richard Titmuss som menade att friheten och möjligheterna att påverka sina villkor bör ingå som en *central del i själva välfärdsbegreppet*. Han definierade levnadsnivå som i första hand "individens förfogande över resurser med vars hjälp individen kan styra sina livsvillkor".

Vilka ekonomiska marginaler eller "frihetsgrader" i ekonomiskt avseende har då olika hushåll? Och hur många hushåll når överhuvudtaget inte upp till skälig levnadsnivå eller ens vad som kan betraktas som existensminimum?

Ett sätt att belysa dessa frågeställningar är att konstruera en hushållsbudget för olika typer av hushåll, där man utgår från dels hushållens faktiska inkomster och dels de levnadskostnader som kan anses nödvändiga eller skäliga.

Tre olika nivåer för levnadskostnader

Av LOs bearbetningar av SCBs inkomststatistik framgår *hur hushållens inkomster förhåller sig till olika normer för skälig levnadsnivå*. För att ge en nyanserad beskrivning utgår vi i rapporten från tre alternativa normer. De beskrivs nedan. Endast i den sista av dessa ingår kostnad för innehav av bil.

Det kan nämnas att praktiskt taget alla arbetarfamiljer med barn har bil (95 procent) och andelen är ungefär lika hög bland gifta/samboende utan barn. Bland ensamstående med barn och ensamstående ungdomar är andelarna väsentligt lägre (till exempel 75 procent bland ensamstående med barn).

De olika nivåerna för skäliga levnadskostnader är sammanfattningsvis följande:

Nivå 1 Skattemyndigheternas norm för existensminimum (egentligen förbehållsbelopp vid införsel av lön som regleras i utsökningsskatten) + genomsnittlig hyra i lägenhet som är så stor att man precis klarar 1967 års trångboddhetsnorm* + kostnad för månadskort i kollektivtrafiken för de vuxna i hushållet + faktisk kostnad för barnomsorg.

Nivå 2 Normen för socialbidrag enligt Socialstyrelsens tidigare rekommendation** + genomsnittlig hyra i lägenhet som är så stor att man precis klarar 1975 års förslag till utrymmesstandard*** + månadskort i kollektivtrafiken för de vuxna i hushållet + fackavgift + faktisk kostnad för barnomsorg

Nivå 3 Normen för socialbidrag enligt Socialstyrelsens tidigare rekommendation** + genomsnittlig hyra i lägenhet som är så stor att man precis klarar 1975 års förslag till utrymmesstandard*** + bilkostnad**** + månadskort i kollektivtrafiken för en vuxen om det finns två vuxna i hushållet + fackavgift + faktisk kostnad för barnomsorg

Inte i någon av de tre nivåerna ingår utgifter för till exempel fritid och semester, alkohol och tobak.

* Högst två boende per rum, kök och vardagsrum oräknade. Det innebär till exempel att en familj på två vuxna och två barn förutsätts bo i tre rum och kök.

** Här används genomgående den vägledande norm som Socialstyrelsen använde fram till och med år 1996. Att ändra på denna norm i enlighet med senare beslut skulle innebära att jämförbarheten över tid skulle gå förlorad. Den konsumtionsenhetsskala som används är densamma som man också utgår från i SCBs årliga undersökningar av hushållens ekonomi (se Statistiska Meddelanden HE 21 SM 0301).

*** Denna utrymmesstandard innebär eget rum för varje barn. Detta innebär till exempel att en familj på två vuxna och ett barn förutsätts bo i tre rum och kök och en familj på två vuxna och två barn i fyra rum och kök.

**** Konsumentverkets så kallade "medelbil" som är nio år gammal, körs 1 500 mil och är helförsäkrad i zon 2 med 60 procents bonus.

Hushåll under skälig levnadsnivå

Vi ska börja med att se de förändringar som har skett vad gäller andelen hushåll som har så låga inkomster att de kommer under vad som kan anses vara skälig levnadsnivå. I tablå 17 redovisas resultaten och vi ser här på gruppen *arbetarhushåll*.

Hur stor del av arbetarhushållen som har så låga disponibla inkomster att de ligger under olika nivåer för skäliga levnadskostnader. Procent.

	1989	1994	1997	2001	2003
Nivå 1	7	13	14	9	8
Nivå 2	11	14	14	9	8
Nivå 3	23	31	32	22	21

Tablå 17

Oavsett vilken nivå för skälig levnadskostnad man anser vara skälig ökade alltså andelen som ligger under mycket kraftigt mellan 1989 och 1994. Därefter låg andelen ganska oförändrad fram till år 1997. Sedan dess har skett en klar förbättring och vi är nu tillbaka ungefär på samma nivå som år 1989 (vad gäller nivåerna 2 och 3 pekar resultaten snarast på att situationen är något bättre år 2003 än i slutet av 1980-talet).

8 procent av arbetarhushållen, vilket motsvarar ungefär 65 000 hushåll, låg år 2003 under nivåerna 1 och 2 som är låga nivåer för skäliga levnadskostnader. 21 procent av arbetarhushållen, det vill säga ungefär 170 000 hushåll, ligger under normen för socialbidrag om vi förutsätter att de behöver bil för att livet ska fungera (nivå 3).

Men det finns stora skillnader mellan olika typer av hushåll visar tablå 18. Det framgår också att under perioden 1989-94 var det en mycket kraftig ökning av andelen under skälig levnadsnivå, medan det efter 1997 har skett en mycket stark förbättring. De här slutsatserna gäller oavsett vilken norm vi utgår ifrån. Siffrorna visar att bland gifta/samboende utan barn har andelen under skälig levnadsnivå under hela 1990-talet legat på en låg nivå.

Andelen arbetarhushåll med disponibel inkomst under olika normer för skälig levnadsnivå. Procent.

	Nivå 1					Nivå 2					Nivå 3				
	89	94	97	01	03	89	94	97	01	03	89	94	97	01	03
Gifta/samboende															
Utan barn	0	2	2	1	1	1	1	2	1	0	2	4	5	2	1
Med ett barn	1	3	7	3	3	2	3	5	2	2	5	7	12	5	4
Med två barn	2	3	8	3	1	3	4	8	2	1	11	15	23	7	5
Med tre eller fler barn	4	17	27	8	7	16	22	38	13	11	32	42	64	30	26
Ensamstående															
18-29 år (ej hemma-boende), utan barn	8	16	14	16	14	11	14	13	12	12	33	51	48	43	39
30 år och äldre, utan barn	3	4	7	4	3	3	4	5	2	2	16	26	36	18	17
Med barn	1	18	25	10	7	8	31	34	20	14	40	68	80	57	57

Tablå 18

Om vi gör en "rankinglista" efter *andelen med disponibla inkomster under nivå 2 för skäliga levnadskostnader* finner vi att allra sämst till ligger ensamstående arbetarhushåll med barn, ensamstående unga som flyttat hemifrån samt gifta/samboende med tre eller flera barn (diagram 10).

Rankinglista efter grad av låg ekonomisk standard år 2003.
Andel arbetarhushåll under nivå 2. Procent

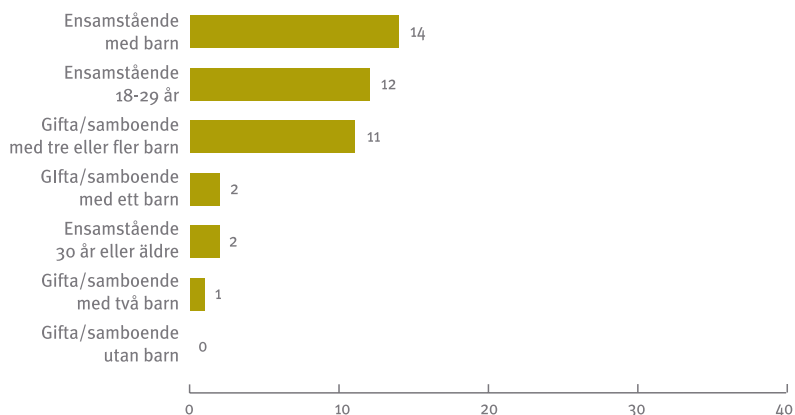

Diagram 10

SLUTSATSER: Andelen arbetarhushåll under skälig levnadsnivå ökade kraftigt under perioden 1989-94. Därefter låg andelen ganska oförändrad fram till år 1997. Sedan dess har det skett en klar förbättring. Sämst till idag ligger ensamstående med barn, ensamstående unga som har flyttat hemifrån samt flerbarnsfamiljerna.

Hur mycket av inkomsten som är kvar när skäliga levnadskostnader frånräknats?

Vi ska belysa vilka ekonomiska marginaler olika hushåll har, det vill säga *vad som återstår av inkomsten när skäliga levnadskostnader räknats bort*. De utgifter som vi använder är de som vi tidigare redovisat och som i huvudsak hämtats från de allmänna självdeklarationerna. I en hushållsbudget är det dock naturligt att vi ser på inkomster och utgifter *per månad*. Därför har en sådan omräkning skett av den disponibla inkomsten.

I tablå 19 utgår vi från levnadskostnader enligt nivå 2 – *alltså bilen inte medräknad* – och ser på situationen år 2003.

De siffror som redovisas är genomsnittsvärden. Det innebär att det inom varje grupp finns familjer som har det bättre än genomsnittet men också de som har det sämre.

Av kolumn (2) kan man bland annat utläsa att bland gifta/samboende med två barn har arbetarhushåll 9 800 kronor kvar per månad när skäliga levnadskostnader enligt nivå 2 har fråndragits. Detta ska räcka till kostnad för till exempel bil (95 procent av dessa hushåll har bil), läkar- och tandvård, fritidsutrustning och semester. I det högre tjänstemannahushållet med två barn är de ekonomiska marginalerna utöver skäliga levnadskostnader nästan 22 000 kronor. Det säger sig självt att dessa mycket stora skillnader i ekonomiska marginaler i hög grad påverkar välfärd och handlingsutrymme.

De ekonomiska marginalerna för olika typer av hushåll.

	Disponibel inkomst (kr/mån)	Ekonomisk marginal (vad som återstår av disponibla inkomsten när skäliga levnads- kostnader enl. marginal 2 har fråndragits) (kr/mån)	Ekonomisk marginal per konsumtions- enhet utöver nivå 2 (kr/mån)
	(1)	(2)	(3)
Gifta/samboende utan barn			
Arbetarhushåll	25 200	14 300	7 500
Låg- och mellantjänstemannahushåll	32 000	21 100	11 000
Högre tjänstemannahushåll	39 600	28 700	15 000
Gifta/samboende med ett barn			
Arbetarhushåll	26 400	12 100	4 700
Låg- och mellantjänstemannahushåll	31 600	17 200	6 600
Högre tjänstemannahushåll	37 700	23 300	9 000
Gifta/samboende med två barn			
Arbetarhushåll	27 900	9 800	3 000
Låg- och mellantjänstemannahushåll	34 100	15 800	4 800
Högre tjänstemannahushåll	40 100	21 800	6 700
Gifta/samboende med tre barn			
Arbetarhushåll	29 100	6 600	1 600
Låg- och mellantjänstemannahushåll	34 600	12 200	3 000
Högre tjänstemannahushåll	..*	..*	..*
Ensamstående med barn			
Arbetarhushåll	16 700	3 000	1 300
Ensamstående, 18-29 år (ej hemma- boende), utan barn			
Arbetarhushåll	11 800	3 800	3 300
Ensamstående 30 och äldre, utan barn			
Arbetarhushåll	13 800	5 800	5 000
Låg- och mellantjänstemannahushåll	16 700	8 600	7 400
Högre tjänstemannahushåll	22 500	14 400	12 400

Tablå 19

* Antalet i urvalet alltför litet

När man jämför de ekonomiska marginalerna för hushåll av olika storlek bör man tänka på att de ska räcka olika långt. För till exempel gifta/samboende med två barn ska det som blir över tillgodose behoven hos fyra personer, medan det som blir över hos gifta/samboende utan barn avser två personer. Ett sätt att ta hänsyn till detta är att uttrycka de ekonomiska marginalerna *per konsumtionsenhet*. Detta görs i kolumn (3) och på ett mera åskådligt sätt i diagram 11.

Kvar av inkomsten per konsumtionsenhet när skäliga levnadskostnader (enligt nivå 2) frånräknats (kr/mån). Kronor

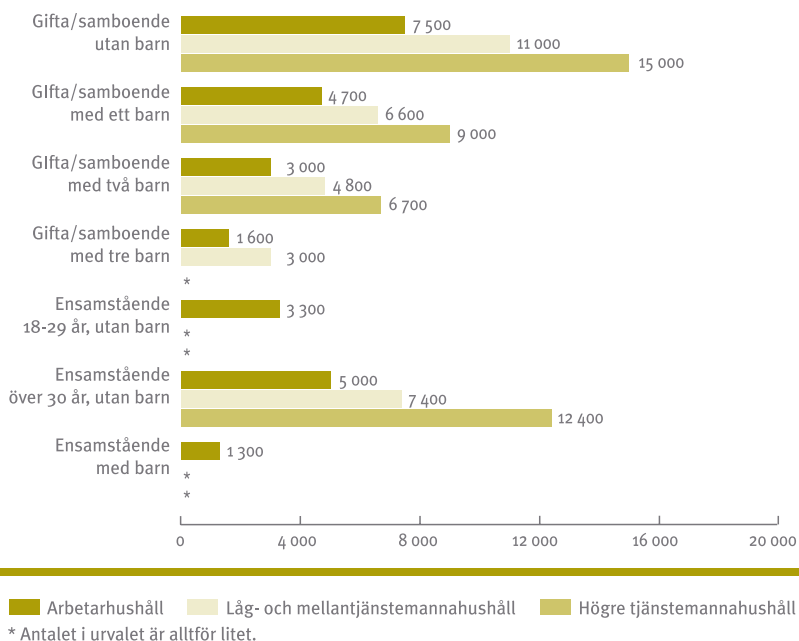

Diagram 11

Varje hushåll har vissa nödvändiga kostnader för sitt uppehälle – för mat, boende, transporter och så vidare. Det är den del av inkomsterna som ligger över dessa grundläggande kostnader som skapar utrymme för andra viktiga saker i livet – för att förverkliga sig själv genom olika aktiviteter på fritiden, att skaffa en bostad med högre standard och utrymme, att satsa

på barnen vad gäller till exempel deras aktiviteter på fritiden eller att med hjälp av modern utrustning lära sig den nya informationstekniken, att kunna gå ut och roa sig eller äta på restaurang, att äta lite finare mat när helgen kommer eller sätta lite guldkant på tillvaron i allmänhet.

Om man ser på vad hushållen har att disponera utöver skäligen levnadskostnader, bil inte inräknad, finner man att ett genomsnittligt högre tjänstemannahushåll med två barn har en ekonomisk marginal som är *mer än dubbelt* så hög som den för motsvarande arbetarhushåll och *mer än fem gånger* så hög som den för ensamstående arbetarhushåll med barn – allt räknat per konsumtionsenhet för en rättvis jämförelse.

SLUTSATSER:

- Den del av inkomsten som kvarstår när skäligen levnadskostnader från dras minskar kraftigt med ökat barnantal.
- Bland såväl barnfamiljer som familjer utan barn finns det emellertid mycket kraftiga skillnader mellan arbetarhushåll och tjänstemannahushåll. Till exempel framgår att högre tjänstemannahushåll har ekonomiska marginaler som är ungefär dubbelt så stora som dem för motsvarande arbetarhushåll.
- Ensamstående arbetarhushåll med barn och gifta/samboende arbetarhushåll med flera barn (tre eller fler) är hårt pressade grupper med mycket litet ekonomiskt utrymme utöver vad som kan ses som nödvändiga levnadskostnader.

Stora inkomstskillnader påverkar konsumtionsmönstren

Vilken *betydelse* har olikheterna i inkomster för hushållen? Vi ska försöka att något belysa detta genom att se på *hushållens utgifter för privat konsumtion*.

Vi ser på hushållens utgifter för olika ändamål – och utgår från de speciella undersökningar som SCB gör. Den senaste studien är från 2001 – den så kallade utgiftsbarometern – men bör ändå ge en hygglig bild av förhållandet mellan olika grupper.

I tablå 20 jämförs utgifterna för de tre typerna av hushåll – allt räknat per konsumtionsenhet. Utgifterna för arbetarhushåll sätts till 100 och motsvarande utgifter för de båda typerna av tjänstemannahushåll uttrycks i förhållande till detta indexvärde på 100. De olika utgifternas andel av den privata konsumtionen är mycket olika, vilket man bör hålla i åtanke.

De tunga posterna är bostad (22 procent av hushållens totala utgifter), fritid och kultur (20 procent), livsmedel (15 procent) och transporter (16 procent). Betydligt mindre är kläder och skor (5 procent), möbler och husgeråd (4 procent), utemåltider (4 procent) samt tobak och alkohol (tillsammans 3 procent). Resor och hotell, som är en delpost under det som i tablån kallas "fritid och kultur", står för 6 procent av de hushållens totala utgifter. Övriga utgifter i hushållet, som inte finns med i tablån, uppgår sammanlagt till drygt 10 procent av de totala utgifterna. Dit hör till exempel kostnad för hälso- och sjukvård, barnomsorg, fackavgifter och försäkringar.

Hushållens utgifter per konsumtionsenhet (siffran för arbetarhushåll sätts till 100)

	Arbetarhushåll	Låg- och mellan-tjänstemannahushåll	Högre tjänstemannahushåll
Livsmedel	100	99	104
Utemåltider	100	108	179
Alkohol	100	132	132
Tobak	100	72	44
Kläder, skor	100	139	136
Bostad	100	110	118
Möbler, husgeråd	100	131	149
Transporter (bland annat bil)	100	122	123
Fritid och kultur	100	120	147
därav resor, hotell	100	153	243

Tablå 20

Det visar sig att de mycket betydande skillnaderna mellan de tre grupperna i inkomster och ekonomiska marginaler *får stora effekter på konsumtionsmönstren*. Det gäller till exempel i hög grad utgifter för semester och fritid, bland annat resor. Också utgifter för till exempel möbler och husgeråd, kläder och skor samt utemåltider skiljer sig mycket åt. Vad gäller mat är däremot skillnaderna betydligt mindre.

Högre tjänstemannahushåll har betydligt mycket större utgifter än arbetarhushållen för resor (sannolikt ofta till andra länder), deras bostäder är betydligt mera påkostade vad gäller möbler och utrustning, de unnar sig i

mycket högre grad än arbetarhushåll att äta ute på restaurang och de klär sig på ett annat och mycket mera dyrbart sätt.

SLUTSATSER: De stora skillnaderna mellan olika hushåll i fråga om inkomster och ekonomiska marginaler får stora återverkningar på konsumtionsmönstren. Vad gäller utgifter för semester och fritid är klasskillnaderna särskilt stora – man kan uttrycka det som att det man gör på fritiden är en tydlig ”klassmarkör”.

Vad händer när hushållsbudgeten inte går ihop?

Som har redovisats i tidigare avsnitt står det klart att det i första hand är skillnader i löner och sysselsättning, men i viss utsträckning också förekomsten av kapitalinkomster, som bestämmer hushållens ekonomiska standard – och den frihet och handlingsutrymme som skapas av ekonomiska marginaler utöver nödvändiga levnadskostnader. Låga löner, arbetslöshet och ofrivilligt korta arbetstider leder till ekonomiska problem för många. Vilka effekter får detta för hushållen? Vissa svar kan man få i Statistiska centralbyråns undersökningar av levnadsförhållandena som bygger på besöksintervjuer med ett slumpmässigt urval av den vuxna befolkningen. Intervjuerna genomförs av SCBs väl utbildade och mycket erfarna intervjuare. I de bearbetningar som LO gjort av undersökningen år 2002 framkommer bland annat följande:

- Ungefär var åttonde LO-medlem (13 procent) anger att de under de senaste tolv månaderna *haft svårigheter att klara de löpande utgifterna för mat, hyra, räkningar mm.* Störst är problemen för ensamstående med barn där så mycket som 40 procent har angett sådana här svårigheter. Även gifta/samboende med många barn (tre barn eller fler) ligger med sina 18 procent mycket klart över det angivna LO-genomsnittet.
- Ungefär var fjärde LO-medlem (24 procent) har *varken tillgång till fritidshus eller har gjort någon semesterresa under det senaste året.* Högst är andelen bland ensamstående med barn (37 procent).
- Nästan var tionde LO-medlem (9 procent) *har av ekonomiska skäl under det senaste året minst någon gång fått avstå från att gå till tandläkaren.* Bland ensamstående LO-medlemmar med barn är denna andel så hög som 23 procent.

- Var tredje LO-medlem (33 procent) har *inte tillgång till någon daglig tidning i hemmet*. Bland ensamstående med barn är andelen över 60 procent.

SLUTSATSER: Svårigheter att få ekonomin att gå ihop leder för många hushåll till problem som att man inte kan åka på semester, gå till tandläkaren eller unna sig en daglig tidning. Ensamstående arbetarhushåll med barn är alla mest drabbade.

Att kunna klara plötsliga utgifter

Med små ekonomiska marginaler är också *sårbarheten* stor när olika saker inträffar som påverkar hushållens ekonomi. Det kan till exempel vara värmepannan eller tvättmaskinen som går sönder eller bilen som måste lämnas på reparation. Också politiska beslut som ändrar regelsystemen påverkar viktiga delar i människors liv.

Hur är då möjligheterna för olika grupper att klara oväntade utgifter? Med hjälp av bearbetningar som gjorts av tidigare nämnda undersökningar av levnadsförhållandena år 2002 kan den här frågan belysas. Det visar sig att ungefär var nionde anställd (11 procent) inte på en vecka skulle kunna skaffa fram en summa av 14 000 kronor om man plötsligt hamnade i en oförutsedd situation genom att ta ut pengar på banken eller låna från anhöriga eller vänner. Det uttrycks som att de *"inte har tillgång till kontantmarginal"*. Nästan 35 procent av samtliga anställda har inte så mycket som 14 000 kronor på banken. Att beloppet 14 000 kronor har valts beror främst på en önskan från SCBs sida att kunna göra jämförelser med tidigare undersökningar.

Men det finns stora skillnader mellan olika grupper av anställda – både beroende på yrke och familjesituation. Vi beskriver skillnaderna i tablå 21.

Svårigheter att klara oförutsedda utgifter. Procent.

	Har inte tillgång till kontantmarginal			Har inte 14 000 kr på banken		
	LO	TCO	SACO	LO	TCO	SACO
Gifta/samboende						
Utan barn	11	2	2	36	14	12
Med barn	15	5	2	48	24	19
Ensamstående						
Utan barn	27	9	8	50	29	35
Med barn	39	..*	..*	71	..*	..*
Samtliga	18	6	4	47	22	20

Tablå 21

* Antalet i urvalet alltför litet

De som har den allra mest pressade situationen och de största svårigheterna när det gäller att klara oförutsedda utgifter är ensamstående LO-medlemmar med barn. Drygt 70 procent av denna grupp har inte 14 000 kronor på banken – och nästan 40 procent saknar helt tillgång till kontantmarginal.

Av gifta/samboende LO-medlemmar med barn har nästan hälften inte 14 000 kronor på banken och 15 procent saknar helt tillgång till kontantmarginal. Bland dessa är situationen sämst för flerbarnsfamiljerna. Av arbetsfamiljer med tre barn eller fler har 55 procent inte 14 000 kronor på banken och ungefär 20 procent saknar helt tillgång till kontantmarginal.

Vi kan notera att det också bland ensamstående LO-medlemmar utan barn är en stor del som saknar kontantmarginal (drygt var fjärde). Här finns många ungdomar med låga löner och korta anställningar varvade med perioder av arbetslöshet – men också till exempel lågavlönade medelålders kvinnor med ofrivilligt korta arbetstider.

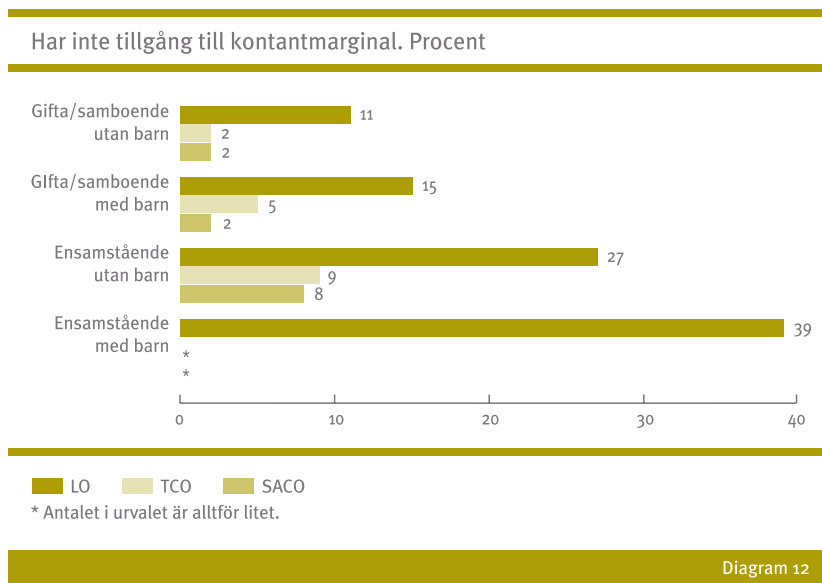
Man bör dock tänka på att beloppet ”14 000 kronor” har olika innebörd som reserv för oförutsedda utgifter om det i hushållet finns en person eller kanske fyra personer.

Skillnaderna mellan medlemmar i LO och SACO är stora (medan TCO oftast ligger däremellan). Ett exempel kan ges: Bland gifta/samboende

med barn är andelen som inte har tillgång till kontantmarginal 15 procent för LO, 5 procent för TCO och 2 procent för SACO.

Bäst situation bland arbetarfamiljerna har gifta/samboende utan barn. De är i regel förhållandevis väl etablerade i arbetslivet, har två inkomster och försörjningsbördan är mindre än för barnfamiljerna.

Vi visar skillnaderna mellan de olika grupperna på ett mera åskådligt sätt i diagram 12.

SLUTSATSER: Det finns mycket stora skillnader mellan olika grupper vad gäller möjligheterna att klara oförutsedda utgifter.

Att leva under ekonomisk osäkerhet

1990-talet har varit ett decennium med mycket stora förändringar – och en tid med mycket stor ekonomisk osäkerhet för hushållen. Av stor betydelse för denna ökade osäkerhet har bland annat varit följande:

- En dramatiskt försämrad arbetsmarknad under första hälften av decenniet, då antalet anställda minskade med drygt en halv miljon. Därefter har sysselsättningen ökat kraftigt, men trots denna uppgång är fortfarande antalet sysselsatta och antalet arbetade timmar lägre än det var vid ingången till 1990-talet.
- En mycket påtaglig ökning av de tidsbegränsade anställningarna. Mellan 1990 och 2003 har antalet tidsbegränsat anställda ökat från ungefär 380 000 till 510 000, alltså med ungefär 130 000. I de åldrar då man normalt bildar familj och skaffar barn har andelen med tidsbegränsade anställningar varit ännu starkare och ungefär fördubblats sedan början av 1990-talet.
- Oerhört många förändringar har gjorts inom det sociala trygghetssystemet. I en rapport från Barnombudsmannen år 1997 "Barnen i 1990-talets ekonomiska kris" angavs att bara inom området "ekonomiskt familjestöd till barn" gjordes så mycket som 86 viktiga förändringar, huvudsakligen försäkringar, under perioden 1990-97. Dessa gällde till exempel föräldraförsäkring, barnbidrag, bostadsbidrag och bidragsförskott.

Det säger sig självt att så stora förändringar – på arbetsmarknaden och i det sociala regelsystem som politikerna beslutat om – har bidragit till att skapa en stor osäkerhet vad gäller de villkor som hushållen har att planera utifrån.

SLUTSATSER: Stora förändringar på arbetsmarknaden och av det sociala trygghetssystemet har under 1990-talet medfört en betydande osäkerhet för hushållen.

Ett annat sätt att beskriva skillnader i inkomstutveckling

Vi ska också med hjälp av en annan metod beskriva inkomstutvecklingen för olika grupper. De 4,4 miljoner hushåll som varit folkbokförda i Sverige under hela året delas in i tio lika stora grupper efter disponibel inkomst per konsumtionsenhet. I varje grupp finns alltså ungefär 440 000 hushåll. I den första gruppen kommer de 10 procent som har de lägsta inkomsterna, i den andra de 10 procent som har de näst lägsta inkomsterna, i den tredje nästa 10 procent osv. I den tionde gruppen kommer de 10 procent av hushållen som har de högsta disponibla inkomsterna per konsumtionsenhet.

I diagram 13 anges hur inkomsterna utvecklats för de olika grupperna under perioden 1989-2001. Vi anger *genomsnittlig sammanlagd förändring av den disponibla inkomsten per konsumtionsenhet*. Allt uttrycks i fast penningvärde (2001 års priser).

Genomsnittlig förändring av disponibel inkomst per konsumtionsenhet i fast penningvärde 1989–2001. Procent

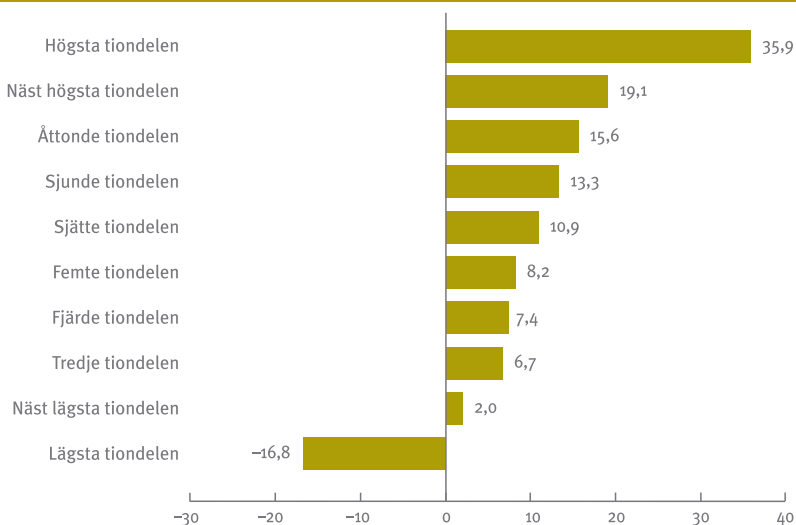

Diagram 13

Som framgår av diagrammet har tiondelen med de allra lägsta inkomsterna fått en sammanlagd *inkomstminskning* på nästan 17 procent. Den grupp som *klarat sig bäst* är tiondelen med de allra högsta inkomsterna som haft en sammanlagd *inkomstökning* på drygt 35 procent. Man kan också utläsa att den näst lägsta tiondelen har fått en inkomstökning på i genomsnitt 2 procent, medan den näst högsta tiondelen har ökat sin inkomst med 19 procent.

Slutsatsen är alltså *att de högsta inkomstgrupperna har haft en oerhört mycket bättre inkomstutveckling än de lägsta.*

Vilka är det då som finns i de lägsta och de högsta inkomstgrupperna? En analys visar att de grupper som finns i den lägsta tiondelen är främst icke förvärvsarbetande ungdomar samt förtidspensionerade och övriga ej förvärvsarbetande (sannolikt långvarigt arbetslösa). Bland de löntagarhushåll som återfinns här dominerar unga hushåll utan barn. I jämförelse med 1989 har i den första decilen andelen ej förvärvsarbetande ungdomar ökat mycket kraftigt. Däremot har andelen pensionärshushåll minskat starkt i den första decilen, likaså andelen löntagarhushåll.

I den andra tiondelen är andelen pensionärshushåll markant högre och det gäller även andelen löntagarhushåll. Bland pensionärerna är det ensamstående, med en klar övervikt av kvinnor, som dominerar. Bland löntagarhushållen är det i första hand arbetarhushåll med barn och unga ensamstående arbetarhushåll utan barn som vi återfinner.

Tiondelen med de allra högsta inkomsterna består främst av tjänstemannahushåll utan barn. En annan stor grupp är pensionärshushållen – här finns både samboende och ensamstående pensionärshushåll. Den mest påtagliga förändringen sedan 1989 är att andelen pensionärshushåll i den tionde decilen har ökat mycket kraftigt.

Som framhållits i avsnittet ”Inkomstutvecklingen för olika typer av hushåll” räknas alla som fyllt 18 år som ett hushåll även om de bor kvar hemma hos föräldrarna, vilket gör att man kan få en alltför negativ uppfattning om den här gruppens inkomstsituation och inkomstutveckling. För att hantera detta såg vi i det inledande avsnittet enbart på de ungdomar som flyttat hemifrån.

För att belysa hur jämförelserna mellan de olika inkomstgrupperna i diagram 13 utfaller, om ungdomar som är 18 år eller äldre och bor kvar hemma hos föräldrarna *inte tas med*, har gjorts en särskild bearbetning

av undersökningarna av hushållens ekonomi. Resultaten framgår av diagram 14. Man bör dock tänka på att man, genom detta uteslutande av 18-åringar och äldre som bor kvar hemma, tar bort en grupp ungdomar som ofta tillhör de allra mest missgynnade – som inte har råd och möjlighet att flytta hemifrån.

Genomsnittlig sammanlagd förändring av disponibel inkomst per konsumtionsenhet i fast penningvärde 1989–2001. Ungdomar över 18 år som bor hemma borträknade. Procent

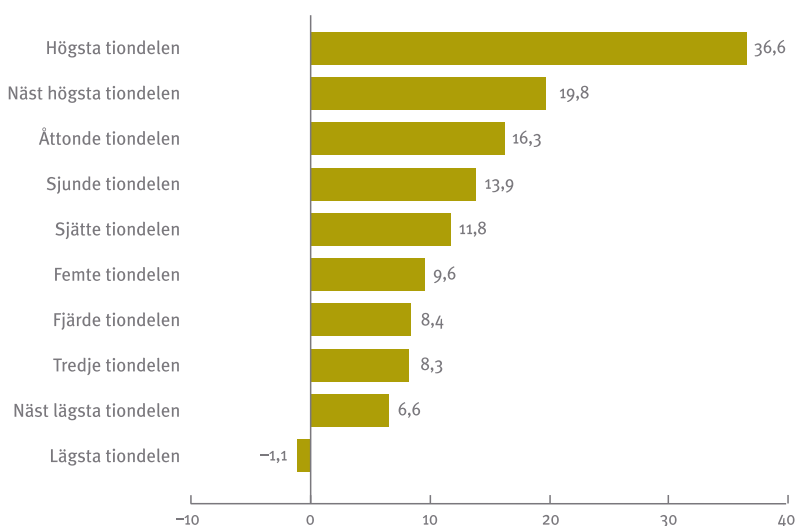

Diagram 14

Som synes blir effekten att den fattigaste tiondelen får en betydligt mindre inkomstminskning än som redovisades i diagram 13. Också för den näst lägsta tiondelen får uteslutandet av kvarboende ungdomar effekt. Slutsatsen blir dock sammanfattningsvis av diagram 14 att de lägsta inkomstgrupperna har haft en långt mycket sämre inkomstutveckling än de högsta inkomstgrupperna. Den lägsta tiondelen har haft en *inkostminskning* på 1 procent, vilket kan jämföras med en *inkostökning* på 37 procent för den högsta inkomstgruppen. Den näst lägsta tiondelen har haft en inkomstökning på ungefär 7 procent jämfört med en inkomstökning på 20 procent för den näst högsta inkomstgruppen.

SLUTSATSER: De allra högsta inkomstgrupperna har haft en klart bättre inkomstutveckling än de lägsta.

En jämförelse mellan höginkomsttagare och vanliga löntagare

Inkomsterna före skatt

För att närmare kunna belysa hur inkomstutvecklingen har varit för *höginkomsttagare* i jämförelse med den för vanliga löntagare har LO gjort specialbearbetningar av SCBs totalräknade inkomststatistik (ofta kallad taxeringsstatistiken), vilken innehåller uppgifter om alla inkomsttagare i Sverige. Man kan följa utvecklingen fram till år 2001 och vi speglar vad som har hänt under 1990-talet, men också under 1980-talet.

Det säger sig självt att en grupp höginkomsttagare kan avgränsas på många olika sätt. Man kan sätta gränsen mycket högt och endast ta med dem med extremt höga inkomster eller beskriva situationen för en bredare grupp av personer med förhållandevis höga inkomster. För att på ett nyanserat sätt belysa förhållandena har gjorts ett antal alternativa avgränsningar:

- De 400 000 med de högsta inkomsterna
- De 200 000 - " -
- De 100 000 - " -
- De 50 000 - " -
- De 20 000 - " -
- De 5 000 - " -

Det inkomstbegrepp som här används är *summa förvärvs- och kapitalinkomst* som är summan av de tre inkomstlagen inkomst av tjänst, inkomst av näringsverksamhet och inkomst av kapital (överskott). För en beskrivning hänvisas till Statistiska Meddelanden HE 21 SM 0301 och HE 20 SM 0301.

För att ingå i de olika grupperna av höginkomsttagare krävs minst följande inkomster år 2001: för de 400 000 högsta inkomsttagarna krävs minst 416 000 kronor, för de 200 000 högsta inkomsttagarna minst 530 000 kronor, för de 100 000 högsta inkomsttagarna krävs minst

674 000 kronor, för de 50 000 högsta inkomstagarna minst 871 000 kronor, för de 20 000 högsta inkomstagarna minst 1 293 000 kronor och för de 5 000 högsta inkomstagarna minst 2 929 000 kronor.

De år som kommer att jämföras är 1980, 1990, 1998 och 2001. Under denna period genomfördes den stora skattereformen (1990/91) som bland annat innebar breddningar av skattebasen, vilket gör att inkomster före och efter denna omläggning inte är jämförbara. Inkomster som tidigare var skattefria blev skattepliktiga. Vissa beräknade inkomster såsom fri bil och liknande värderades högre och en del traktamenten gjordes skattepliktiga.

För att med hänsyn till dessa förändringar få jämförbara siffror mellan åren 1980, 1990, 1998 och 2001 har SCB gjort särskilda beräkningar, och *de uppgifter som nedan redovisas är omräknade på detta sätt*. Vi börjar med att se på inkomsterna *före skatt*. I tablå 22 presenteras siffrorna.

Genomsnittlig sammanlagd förvärs- och kapitalinkomst före skatt.				
	1980	1990	1998	2001
Hela gruppen helårs- och heltidsanställda	82 000	194 000	262 000	295 000
De 400 000 med de högsta inkomsterna	148 000	396 000	603 000	719 000
De 200 000 med de högsta inkomsterna	180 000	524 000	806 000	975 000
De 100 000 med de högsta inkomsterna	221 000	671 000	1 107 000	1 358 000
De 50 000 med de högsta inkomsterna	275 000	897 000	1 576 000	1 961 000
De 20 000 med de högsta inkomsterna	367 000	1 372 000	2 658 000	3 359 000
De 5 000 med de högsta inkomsterna	610 000	3 090 000	6 308 000	8 066 000

Tablå 22

För en genomsnittlig löntagare som arbetade som anställd på heltid under hela året (och inte hade några inkomster av rörelse) var under 2001 den genomsnittliga sammanlagda förvärs- och kapitalinkomsten 295 000 kronor. Av den här inkomsten var 95 procent inkomst av tjänst och 5 procent inkomst av kapital.

Den genomsnittliga inkomsten för de 400 000 högsta inkomstagarna uppgick år 2001 till 719 000 kronor. Av denna inkomst utgjorde 76 procent inkomst av tjänst, 22 procent inkomst av kapital och 2 procent inkomst av näringsverksamhet. Kapitalinkomstens andel av den samlade

inkomsten stiger sedan successivt: bland de 200 000 är den 29 procent, bland de 100 000 är den 37 procent, bland de 50 000 44 procent, bland de 20 000 55 procent och bland de 5 000 högsta inkomsttagarna så mycket som 69 procent. Inkomst av näringsverksamhet utgör genomgående en mycket liten andel av inkomsten (1-2 procent).

Ett sätt att göra en jämförelse mellan höginkomsttagare och vanliga löntagare, och se hur denna relation har förändrats över tiden, är att beräkna *hur många genomsnittliga helårs- och heltidsinkomster* som höginkomsttagarnas inkomster motsvarar. Detta görs i tablå 23. Det framgår där att år 1998 hade de 400 000 med de högsta inkomsterna en genomsnittlig sammanlagd inkomst före skatt som motsvarade 2,4 genomsnittliga helårs- och heltidsinkomster. Motsvarande siffra för år 1990 var 2,0 och för år 1980 var siffran 1,8. Skillnaden mellan de 400 000 med de högsta inkomsterna och gruppen vanliga löntagare har alltså ökat såväl under 1980-talet som under 1990-talet.

Den här olikheten mellan grupperna blir *ännu mera påtaglig* när vi ser på mera utpräglade höginkomsttagare. Till exempel visar tablå att för de 100 000 med de högsta inkomsterna har det uttryckt i antalet helårs- och heltidsinkomster skett en ökning från 2,7 år 1980 till 3,5 år 1990 och till 4,6 år 2001.

För de allra mest extrema höginkomsttagarna – de 5 000 med de högsta inkomsterna – har det varit en ökning från 7,4 år 1980 till 15,9 år 1990 respektive till 27,3 år 2001.

Antalet genomsnittliga helårs- och heltidsinkomster som höginkomsttagarnas inkomster motsvarar. Alla inkomster räknade *före* skatt.

	1980	1990	1998	2001
De 400 000 med de högsta inkomsterna	1,8	2,0	2,3	2,4
De 200 000 med de högsta inkomsterna	2,2	2,7	3,1	3,3
De 100 000 med de högsta inkomsterna	2,7	3,5	4,2	4,6
De 50 000 med de högsta inkomsterna	3,3	4,6	6,0	6,6
De 20 000 med de högsta inkomsterna	4,5	7,1	10,1	11,4
De 5 000 med de högsta inkomsterna	7,4	15,9	24,1	27,3

Tablå 23

Ökade kapitalinkomster har spelat stor roll

Viktiga faktorer bakom den utvecklingen är att kapitalinkomsterna har ökat kraftigt. Detta gäller särskilt kapitalvinsterna, det vill säga de vinster som uppkommer vid försäljning av aktier, obligationer, fastigheter och bostadsrätter.

I synnerhet har aktiekursutvecklingen haft stor betydelse. Under 1980-talet, mellan 1980 och 1990, mer än tiodubblades aktiekurserna. I fast penningvärde innebar det en femdubbling.

Efter en viss minskning mellan 1990 och 1991 (med ungefär 10 procent) fortsatte börskurserna att öka, och från 1991 till 1999 ökade aktiekurserna varje år. Från 1991 till 1999 ökade generalindex med nästan 500 procent. År 2000 vände börskurserna nedåt och i genomsnitt sjönk de med 12 procent. Minskningen fortsatte år 2001 med ytterligare 17 procent och år 2002 med 37 procent. Under år 2003 har det däremot varit en ökning med ungefär 30 procent, och under 2004 har aktiekurserna fortsatt att stiga.

Aktieinnehavet är *extremt ojämnt fördelat*. Av *hushållens innehav av börsnoterade aktier* år 1997 ägdes 62 procent av 1 procent av hushållen. 10 procent av hushållen ägde nästan 96 procent av aktierna. Detta framgår av SCB-rapporten "Förmögenhetsfördelningen i Sverige 1997", rapport 2000:1.

Sparande i aktiefonder var inte medräknade i dessa siffror. När också detta sparande medräknades blev slutsatsen att koncentrationen av aktieägandet var något mindre. Av *hushållens sammanlagda innehav av aktier eller andelar i aktiefonder* år 1997 ägdes 84 procent av 10 procent av hushållen. 41 procent var koncentrerat till 1 procent av hushållen.

Utvecklingen på aktiebörsen har stor betydelse för förändringar av både förmögenhetsfördelningen och hushållens inkomstfördelning.

Priserna på egna hem, som utgör en mycket stor del av hushållens förmögenhetsinnehav, och är en förmögenhetstillgång som är mycket jämnare fördelad än aktier, har förändrats mycket långsammare. Mellan 1980 och 1990 fördubblades fastighetspriserna och det innebar en viss minskning i reala termer. Mellan 1990 och 2000 ökade fastighetsprisindex med ungefär 30 procent (vilket innebar en viss real ökning då konsumentprisindex ökade med ungefär 25 procent). Till skillnad från aktiekurserna har fastighetspriserna inte minskat under perioden 2000-2002 utan istället ökat (ökning av fastighetsprisindex för riket som helhet med ungefär

15 procent mellan 2000 och 2002). Under år 2003 har fastighetspriserna fortsatt att öka. Det bör understrykas att de regionala skillnaderna är mycket stora. I storstadsområdena har prisutvecklingen varit betydligt snabbare än för landet i övrigt.

Hur mycket skatt betalar höginkomsttagarna?

Vi har ovan beskrivit de sammanlagda inkomsterna *före* skatt. I det här delavsnittet ska vi se på vilken skatt som höginkomsttagare och vanliga löntagare betalar, och hur dessa skatteandelar har förändrats.

En översikt ges i tablå 24. Vi anger först skatternas andel för en genomsnittlig helårs- och heltidsanställd löntagare och därefter för de olika grupperna av höginkomsttagare.

Andel av den sammanlagda inkomsten som betalas i skatt* (år 2001)		
	Genomsnittlig sammanlagd förvärvs- och kapitalinkomst	Genomsnittlig skatt i procent.
Hela gruppen helårs- och heltidsanställda	295 000	32,4
De 400 000 med de högsta inkomsterna	719 000	41,4
De 200 000 med de högsta inkomsterna	975 000	42,4
De 100 000 med de högsta inkomsterna	1 358 000	42,7
De 50 000 med de högsta inkomsterna	1 961 000	42,4
De 20 000 med de högsta inkomsterna	3 359 000	41,4
De 5 000 med de högsta inkomsterna	8 066 000	39,3
		Tablå 24

* Här avses det som i inkomststatistiken kallas "slutlig skatt". I detta ingår även fastighets-skatt, förmögenhetsskatt och allmän pensionsavgift. En utförligare definition ges i Statistiska Meddelanden HE 21 SM 0301.

Slutsatsen är att *mycket stora skillnader i inkomst ger förhållandevis små skillnader i den andel av inkomsten som betalas i skatt*. Det framgår till exempel att de 200 000 med de högsta inkomsterna år 1998 hade en inkomst som var i genomsnitt mer än tre gånger så hög som för en genomsnittlig helårs- och heltidsanställd, men betalade endast 10 procentenheter mer i skatt. De 5 000 med de allra högsta inkomsterna hade en inkomst som var 27 gånger högre än den för en genomsnittlig helårs- och heltidsanställd, men betalade endast ungefär 7 procentenheter mer än denne i skatt.

En jämförelse av skatteandelarnas *förändringar* för de olika grupperna

ges i diagram 15. För att få jämförbara siffror över tiden används de bruttoinkomster efter korrigering för skattereformen som tidigare angetts.

Diagrammet visar att för de 400 000 med de högsta inkomsterna sjönk skattens andel av den sammanlagda inkomsten med drygt två procentenheter mellan 1980 och 2001. Nästan lika stor var minskningen för hela gruppen helårs- och heltidsanställda. För de mera utpräglade höginkomsttagarna var skattesänkningarna större. Till exempel framgår att för de 100 000 med de högsta inkomsterna var skattesänkningen mellan 1980 och 2001 ungefär 6 procentenheter och för de 5 000 med de allra högsta inkomsterna så mycket som 11 procentenheter.

Andelen av inkomsten som betalas i skatt. Procent

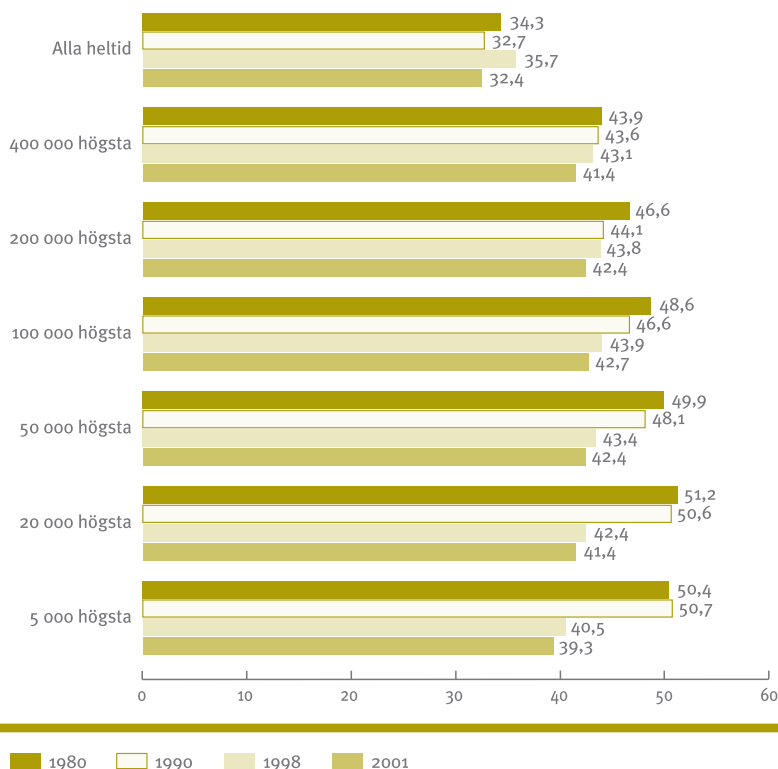

Diagram 15

De sammanlagda effekterna av inkomster och skatter

Också om man tar hänsyn till den skatt som betalas har skillnaderna mellan höginkomsttagare och vanliga löntagare ökat kraftigt.

Vi uttrycker i tabell 25 höginkomsttagarnas inkomster i *antalet genomsnittliga helårs- och heltidsinkomster* – men nu räknas alla inkomster *efter skatt*.

Antalet genomsnittliga helårs- och heltidsinkomster som höginkomsttagarnas inkomster motsvarar. Alla inkomster räknade *efter skatt*.

	1980	1990	1998	2001
De 400 000 med de högsta inkomsterna	1,5	1,8	2,1	2,2
De 200 000 med de högsta inkomsterna	1,8	2,3	2,8	2,9
De 100 000 med de högsta inkomsterna	2,1	2,8	3,8	4,0
De 50 000 med de högsta inkomsterna	2,6	3,7	5,5	5,8
De 20 000 med de högsta inkomsterna	3,3	5,3	9,4	10,2
De 5 000 med de högsta inkomsterna	5,6	12,0	23,2	25,3

Tablå 25

Till exempel framgår att år 2001 hade de 400 000 med de högsta inkomsterna en *genomsnittlig sammanlagd inkomst efter skatt* som motsvarade 2,2 genomsnittliga helårs- och heltidsinkomster. Motsvarande siffra för år 1990 var 1,8 och för 1980 var siffran 1,5.

Bland de mera utpräglade höginkomsttagarna blir olikheterna ännu mera påtagliga. För de 100 000 med de högsta inkomsterna har det uttryckt i antalet helårs- och heltidsinkomster skett en ökning från 2,1 år 1980 till 2,8 år 1990 och till 4,0 år 2001.

För de allra mest extrema höginkomsttagarna – de 5 000 i topp – har det varit en ökning från 5,6 år 1980 till 12,0 år 1990 och till 25,3 år 2001.

SLUTSATSER: Gapet mellan höginkomsttagare och vanliga löntagare har ökat kraftigt under både 1980-talet och 1990-talet – och detta gäller oavsett om man räknar före eller efter skatt.

Förmögenhet

SCBs undersökningar av hushållens ekonomi visar att *förmögenhetsfördelningen är utomordentligt ojämn*. Det framgår av den SCB-rapport "Minskade kapitalvinster 2001" som gjorts på regeringens uppdrag och publicerats under år 2003. Det visar sig här att den rikaste tiondelen av befolkningen har en genomsnittlig nettoförmögenhet på drygt 2,4 miljoner, medan den tiondel som ligger lägst har en negativ förmögenhet på ungefär 240 000. Här har befolkningen ordnats efter nettoförmögenhet, från den lägsta till den högsta, och därefter delats in i tio lika stora grupper. I den lägsta tiondelen (första decilen) ingår de 10 procenten med de lägsta nettoförmögenheterna, i nästa tiondel (andra decilen) ingår de 10 procent som har de näst lägsta nettoförmögenheterna osv. I den högsta tiondelen (den tionde decilen) hamnar de 10 procent av befolkningen som har de största nettoförmögenheterna. Som framgår av tablå 26, som är direkt hämtad från SCBs ovan angivna rapport, är det först i den fjärde tiondelen som den genomsnittliga nettoförmögenheten är positiv. Slutsatsen är att mer än 30 procent av Sveriges befolkning har en negativ nettoförmögenhet eller mycket låg nettoförmögenhet.

Vilket underlag som finns för redovisning av förmögenhetsfördelningen, och hur olika tillgångar och skulder är beräknade, anges i den ovan angivna SCB-rapporten.

I alla tio grupper (decilerna 1-10) är medelvärdet för de reala tillgångarna större än de finansiella. Reala tillgångar är främst egna hem, bostadsrätter, fritidshus, jordbruksfastigheter, hyresfastigheter och andra fastigheter inklusive tomtmark. Med finansiella tillgångar menas börsnoterade aktier, aktiefonder, räntefonder, blandfonder, obligationer, bankmedel, räntebärande fordringar och övriga värdepapper.

Förmögenhetssituation år 2001 bland olika grupper av befolkningen.
Medelvärden i tusentals kronor

Decil	Netto- förmögenhet	Reala tillgångar	Finansiella tillgångar	Börsnoterade aktier	Summa tillgångar	Sammanlagd skuld
1	-241,2	100,4	21,8	4,2	123,4	364,6
2	-33,5	59,4	12,6	1,7	72,2	105,8
3	-0,1	2,6	0,6	0,1	3,2	3,3
4	2,1	7,6	3,6	0,3	11,2	9,1
5	18,4	30,5	21,1	1,5	51,7	33,3
6	64,8	95,5	54,3	4,6	150,1	85,3
7	168,8	218,5	94,8	9,2	314,1	145,3
8	356,8	380,4	149,8	15,8	532,1	175,4
9	706,0	623,1	260,9	32,0	890,7	184,8
10	2 412,1	1 575,7	977,0	373,0	2 710,9	298,8
Totalt	345,4	309,4	159,6	44,2	486,0	140,6

Tablå 26

För de som har negativ nettoförmögenhet utgör, som framgår av tablan, finansiella tillgångar omkring 20 procent av de reala tillgångarna och för den rikaste tiondelen är motsvarande andel omkring 60 procent. Utmärkande för den rikaste tiondelen är ett högt medelvärde för börsnoterade aktier. Den högsta tiondelen har i genomsnitt börsnoterade aktier till ett värde av 373 000 kronor. Det är mer än elva gånger högre än för tiondelen med näst störst nettoförmögenhet, som i genomsnitt har 32 000 kronor.

Medelvärdet för skulder är störst i den lägsta tiondelen, 365 000 kronor. Motsvarande skuldbelopp i den rikaste tiondelen är 299 000 kronor.

Hur *nettoförmögenheten* varierar mellan de olika tio grupperna beskrivs på ett mera åskådligt sätt i diagram 16. Som synes ligger den högsta tiondelen i en särklass med sina 2,4 miljoner i genomsnittlig nettoförmögenhet, medan den lägsta tiondelen avviker neråt på ett mycket påtagligt sätt genom att skulderna överstiger tillgångarna med mer än 200 000 kronor. Men också om man exempelvis jämför den andra tiondelen med den nionde tiondelen, eller den tredje med den åttonde, finner man att olikheterna är uppseendeväckande stora.

Genomsnittlig nettoförmögenhet i olika grupper år 2001. Tusental kronor

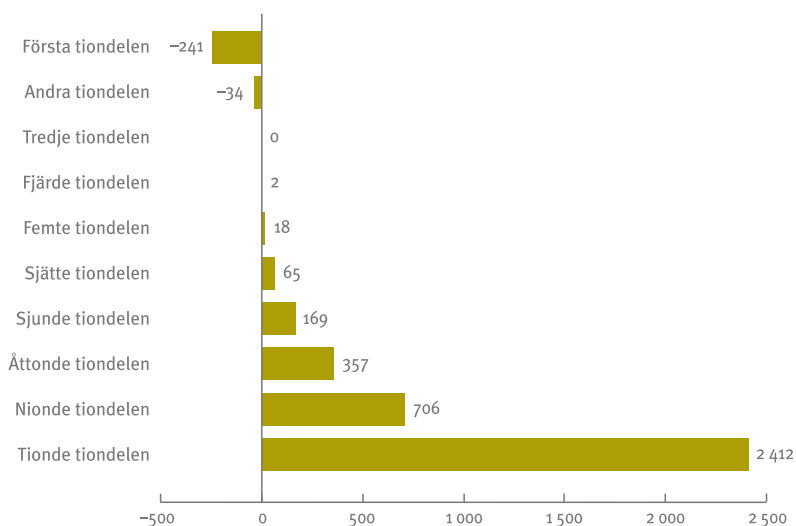

Diagram 16

Vi ska så återknyta till de grupper som vi tidigare har jämfört och börjar med att se på situationen för *gifta/sammanboende hushåll*. Detta redovisas i tablå 27. Den *genomsnittliga nettoförmögenheten* är här för arbetarhushåll 333 000 kronor, för låg- och mellantjänstemannahushåll 765 000 kronor och för högre tjänstemannahushåll drygt 1 miljon kronor. Skillnaderna är alltså mycket stora. Det framgår att de *finansiella tillgångarna är betydligt mera ojämnt fördelade* än de reala, och allra störst är olikheterna vad gäller börsnoterade aktier.

Förmögenhetssituation år 2001 för gifta/samboende med barn. Genomsnittligt belopp i tusentals kronor.

	Arbetarhushåll	Låg- och mellantjänstemannahushåll	Högre tjänstemannahushåll
TILLGÅNGAR			
Eget hem	476	909	1121
Fritidsfastighet	26	67	123
Bostadsrätt	30	51	92
Övriga reala tillgångar	92	114	139
Summa reala tillgångar	624	1141	1475
Börsnoterade aktier	16	55	126
Aktiefonder	42	85	124
Räntefonder	1	3	3
Blandfonder	4	8	9
Obligationer	14	37	29
Bankmedel	37	72	91
Räntebärande fordringar	3	6	9
Övriga värdepapper	1	2	6
Summa finansiella tillgångar	118	268	397
Övriga tillgångar	2	27	18
Summa tillgångar	744	1436	1890
SKULDER			
Fastighetsskulder	267	453	565
CSN-skulder	24	56	110
Övriga skulder	120	162	212
Summa skulder	411	671	887
NETTOFÖRMÖGENHET	333	765	1003

Tablå 27

I alla de tre typerna av hushåll är det *eget hem* som dominerar bland tillgångarna. Den posten står för närmare 65 procent av arbetarhushållens

genomsnittliga sammanlagda tillgångar, och nästan lika mycket för de båda typerna av tjänstemannahushåll.

I genomsnitt uppgår värdet av eget hem till ungefär 475 000 kronor för arbetarhushåll, 910 000 kronor för låg- och mellantjänstemannahushåll och till 1 120 000 kronor för låg- och mellantjänstemannahushåll. Intressant är att se vilka andelar som överhuvudtaget har de olika typerna av tillgångar och skulder, och dessa andelar har därför angetts i tabell 4 i bilagan. Om vi ser till dem som faktiskt har förmögenhetstillgången "eget hem" kommer man fram till att de genomsnittliga värdena blir klart högre än de som nyss angivits, nämligen ungefär 770 000 kronor för arbetarhushåll, 1 240 000 kronor för låg- och mellantjänstemannahushåll och 1 470 000 kronor för högre tjänstemannahushåll.

Av tablån kan man också utläsa att den genomsnittliga *skuldsättningsgraden* (summa skulder i förhållande till totala tillgångar) bland gifta/samboende med barn uppgår till 55 procent för arbetarhushåll och 47 procent för de båda typerna av tjänstemannahushåll.

Om vi ser på förmögenhetssituation finns förutom *stora klassmässiga olikheter* även betydande skillnader mellan olika familjetyper. *Hushåll utan hemmavarande barn under 18 år har betydligt större nettoförmögenheter än hushåll med barn*, och detta gäller bland både arbetar- och tjänstemannahushåll. Detta illustreras i diagram 17.

Genomsnittlig nettoförmögenhet år 2001 för gifta/samboende. Tusental kronor

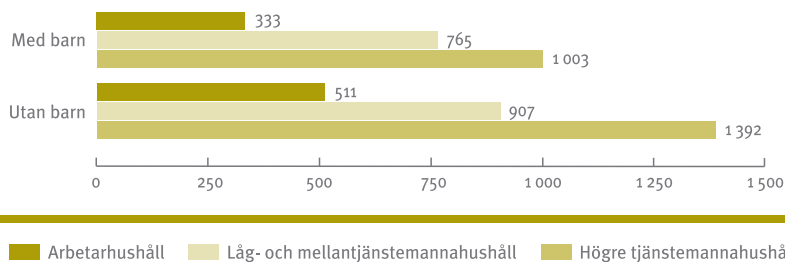

Diagram 17

Här finns *en tydlig generations- och ålderseffekt*. Hushållen utan hemmavarande barn är betydligt äldre än hushållen med barn. I tabellerna 4-5 i bilagan beskrivs mera utförligt förmögenhetssituationen för dessa hushåll.

I jämförelse med barnhushållen har hushållen utan hemmavarande barn genomsnittligt lägre reala tillgångar (genom att andelen som bor i eget hem är lägre), men å andra sidan är de finansiella tillgångarna i hushållen betydligt större och skulderna är betydligt lägre.

Också bland *ensamstående 30 år och äldre utan barn* är de klassmässiga skillnaderna mycket stora. Den genomsnittliga nettoförmögenheten är för arbetarhushåll ungefär 230 000 kronor, för låg- och mellantjänstemannahushåll ungefär 555 000 kronor och för högre tjänstemannahushåll ungefär 635 000 kronor. Som framgår av tabell 6 i bilagan finns här mycket markanta olikheter vad gäller såväl reala som finansiella tillgångar.

Bland *ensamstående med barn* är den genomsnittliga nettoförmögenheten betydligt mindre än bland ensamstående 30 år och äldre utan barn. Både reala och finansiella tillgångar är betydligt mindre bland de förstnämnda. Förmögenhetssituationen för ensamstående med barn beskrivs i tabell 7 i bilagan.

Som man skulle kunna vänta sig har de *ungdomar i åldrarna 18-29 år som flyttat hemifrån* mycket obetydliga nettoförmögenheter. Den genomsnittliga nettoförmögenheten bland arbetarhushåll uppgår till endast ungefär 60 000 kronor (tabell 8 i bilagan).

SLUTSATSER: Förmögenhetsskillnaderna är utomordentligt stora och detta oavsett om man ser till individer eller hushåll. Mest ojämnt fördelade är de finansiella tillgångarna och allra störst är här olikheterna vad gäller aktier.

Internationell jämförelse

Det är förenat med stora svårigheter att jämföra inkomstfördelningen i olika länder. Stora insatser har dock gjorts för att få fram internationellt jämförbara data, främst genom uppbyggnaden av den så kallade "Luxembourg Income Study" (LIS), och kunskaperna har blivit allt bättre. Rapporter som innehållit internationella jämförbara data om inkomstfördelning har under senare år även kommit från bland annat OECD, EU och FN.

Det finns också många olika forskarrapporter, oftast baserade på LIS-data. Här kan nämnas till exempel "Income Inequality and the Welfare State in a Global Era", 2002, av Tony Atkinson, rapporten "Empirical Evidence on Income Inequality in Industrialized Countries", 1999, av Peter Gottschalk och Timothy M Smeeding och rapporten "Is Rising Income Inequality Inevitable? A critique of the Transatlantic Consensus", 2000, av Tony Atkinson. Dessa och många andra intressanta rapporter finns på LIS-projektets hemsida (www.lisproject.org).

I det här avsnittet kommer vi att utgå från det material som har tagits fram inom ramen för LIS. Olika länder rapporterar här uppgifter till LIS och dessa görs jämförbara så långt som detta är överhuvudtaget möjligt. Det måste dock påpekas att det i alla internationella jämförelser finns problem. Främst gäller det skillnader i definitioner som kan vara svåra att korrigera och att statistikunderlaget kan vara insamlat på olika sätt och ha olika kvalitet. Detta manar till viss försiktighet vad gäller mycket bestämda och exakta slutsatser om nivåer och förändringar över tiden. Det påpekandet bör göras att i det inkomstspidningsmått som beräknas inom LIS ingår inte inkomster av kapitalvinster (som uppkommer vid försäljning av till exempel aktier och fastigheter).

En jämförelse visar att det är mycket stora skillnader mellan olika länder. I tablå 28 rangordnas femton länder *efter grad av inkomstojämlikhet*, från högsta till lägsta. Det sammanfattande mått som används är ginikoefficient, som tidigare har beskrivits. Det ser då ut på följande sätt. Vi har genomgående angett de mest aktuella siffror som redovisats inom LIS-projektet.

Inkomstspridning i olika länder

	Ginikoefficient
USA	0,368
Storbritannien	0,345
Italien	0,333
Irland	0,325
Australien	0,311
Kanada	0,305
Frankrike	0,288
Österrike	0,277
Danmark	0,257
Holland	0,253
Sverige	0,252
Tyskland	0,252
Norge	0,251
Belgien	0,250
Finland	0,247

Tablå 28

Källa: Luxembourg Income Study (LIS) Siffrorna avser år 2000 för USA, Italien, Sverige, Tyskland, Norge och Finland, år 1999 för Storbritannien, år 1998 för Kanada, år 1997 för Danmark och Belgien, år 1996 för Irland, år 1995 för Österrike och år 1994 för Australien, Frankrike och Holland.

Man kan konstatera att i jämförelsen *ligger Sverige bland de sju länder som har den minsta inkomstspridningen*. I denna grupp ligger även de andra nordiska länderna (Finland, Norge och Danmark), men också länder som Belgien, Tyskland och Holland. I den andra hälften av länder – med klart större inkomstspridning än Sverige – ligger USA och Storbritannien allra högst och de följs närmast av Italien, Irland, Australien och Kanada.

Inkomstjämligheten (mätt som ginikoefficienten för disponibel inkomst per konsumtionsenhet) är i Sverige endast 68 procent av den i USA. Men också bland länderna inom EU är det mycket stora skillnader. Länder som till exempel Storbritannien och Italien har en betydligt mera ojämlig inkomstfördelning än de nordiska länderna. Sverige har en inkomstjämlighet som uppgår till 73 procent av den i Storbritannien och 76 procent av den i Italien. Av alla de uppräknade länderna kan man utan vidare säga att USA ligger i en klass för sig med utomordentligt stora inkomstskillnader.

Hur har då *förändringarna* varit under de senaste två decennierna? *Har det skett en utjämnning mellan länderna eller har skillnaderna ökat?* Någon

entydig slutsats kan här *inte* dras. I länder som USA och Storbritannien, med stora inkomstskillnader redan i början av 1980-talet, har inkomstspridningen ökat kraftigt. Men inkomstspridningen har *också ökat kraftigt i Sverige*, som i början av 1980-talet i ett internationellt perspektiv hade mycket små inkomstskillnader. *Både i absoluta tal och i relativa termer är faktiskt Sverige ett av de länder där inkomstspridningen har ökat allra mest sedan början av 1980-talet.* Ett annat exempel på att något entydigt mönster inte finns är Kanada, ett land med stora inkomstskillnader i början av 1980-talet (större än i Storbritannien). I Kanada har inkomstspridningen under den senaste tjugoårsperioden både i absoluta och relativa tal ökat långt mindre än i länder som USA, Storbritannien och Sverige.

Det finns också en hel del jämförelser längre tillbaka än 1980-talets början. Man kan konstatera att en kraftig ökning av inkomstjämligheten skedde i USA under 1970-talet, vilket annars var ett decennium då inkomstskillnaderna minskade starkt i många länder (däribland till exempel Storbritannien och Sverige). Inkomstskillnaderna fortsatte att öka i USA under större delen av 1980-talet och även i början av 1990-talet, men ökade inte under andra delen av 1990-talet (under tidsperioden 1994-2000).

Orsaker till de ökade inkomstskillnaderna är i flera länder ökad lönespridning (gäller till exempel länder som Storbritannien, USA och Sverige) och förändringar i skatte- och transfereringssystemen (till exempel Storbritannien).

I Kanada, där ojämlikheten i disponibla inkomster alltså har vuxit förhållandevis måttligt, har större skillnader i arbetsinkomster kunnat motverkas av ökad omfördelning inom skatte- och transfereringssystemen.

Man kan fundera på vad som skulle hända om inkomstskillnaderna i Sverige fortsätter att öka i samma takt som de gjort sedan början av 1980-talet. Resultaten av några enkla sådana beräkningar har redovisats i rapportens inledande avsnitt.

SLUTSATSER: Sverige har, tillsammans med bland annat övriga nordiska länder, en förhållandevis jämn inkomstfördelning. Men Sverige tillhör de länder där inkomstskillnaderna har ökat förhållandevis starkt sedan 1980-talets början.

Tabellbilaga

Hur transfereringar och skatter påverkar inkomstskillnaderna mellan olika socioekonomiska grupper. År 1989. Alla inkomster räknade per konsumtionsenhet. Index för arbetarhushåll sätts till 100.

	Löne- inkomst	Arbets- inkomst	Arbets- inkomst + arbetsmark- nadsstöd	Faktor- inkomst	Faktorinkomst + skattepliktiga transfereringar (exkl pension)	Faktorinkomst + skattepliktiga transfereringar (inkl pension)	Faktorinkomst + alla positiva transfereringar	Dispo- nibel inkomst
	[1]	[2]	[3]	[4]	[5]	[6]	[7]	[8]
Gifta/samboende med barn								
Arbetarhushåll	100	100	100	100	100	100	100	100
Låg- och mellan- tjänstemannahushåll	130	121	120	140	129	128	126	121
Högre tjänstemanna- hushåll	173	158	156	185	165	164	160	144
Gifta/samboende utan barn								
Arbetarhushåll	100	100	100	100	100	100	100	100
Låg- och mellan- tjänstemannahushåll	124	119	118	130	123	123	122	118
Högre tjänstemanna- hushåll	166	157	155	180	167	163	163	148
Ensamstående 30 år och äldre, utan barn								
Arbetarhushåll	100	100	100	100	100	100	100	100
Låg- och mellan- tjänstemannahushåll	125	122	122	128	123	122	121	117
Högre tjänstemanna- hushåll	183	171	169	192	177	172	171	155

Tabell 1

Hur transfereringar och skatter påverkar inkomstskillnaderna mellan hushåll med olika försörjningsbörda. År 1989. Alla inkomster räknade per konsumtionsenhet. Index för hushåll utan barn sätts till 100.

	Löne- inkomst	Arbets- inkomst	Arbets- inkomst + arbetsmark- nadsstöd	Faktor- inkomst	Faktorinkomst + skattepliktiga transfereringar (exkl pension)	Faktorinkomst + skattepliktiga transfereringar (inkl pension)	Faktorinkomst + alla positiva transfereringar	Dispo- nibel inkomst
	[1]	[2]	[3]	[4]	[5]	[6]	[7]	[8]
Gifta/samboende								
Utan barn	100	100	100	100	100	100	100	100
Med ett barn	76	79	79	77	79	77	78	80
Med två barn	63	64	64	62	63	61	63	66
Med tre barn eller fler	44	47	47	45	47	46	50	55
Ensamstående 30 år och äldre								
Utan barn	100	100	100	100	100	100	100	100
Med ett barn	53	54	55	54	56	57	65	74
Med två barn eller fler	36	37	37	39	39	39	53	65

Tabell 2

Andelen av inkomsten som betalas i skatt. Procent

	1989	1991	1994	1997	2001	2003
Gifta/samboende utan barn						
Arbetarhushåll	32,2	26,6	28,7	33,1	30,4	29,0
Låg- och mellantjänstemannahushåll	33,5	28,5	30,4	35,0	32,2	30,9
Högre tjänstemannhushåll	36,7	31,9	33,1	37,6	35,2	34,1
Ensamstående med barn						
Arbetarhushåll	27,6	24,5	27,2	31,7	29,9	28,2
Låg- och mellantjänstemannahushåll	*	*	*	*	*	*
Högre tjänstemannhushåll	*	*	*	*	*	*
Ensamstående unga (ej hemmaboende), utan barn						
Arbetarhushåll	31,8	26,2	29,0	33,2	29,9	28,1
Låg- och mellantjänstemannahushåll	*	*	*	*	*	*
Högre tjänstemannhushåll	*	*	*	*	*	*
Ensamstående 30 år och äldre, utan barn						
Arbetarhushåll	33,2	26,8	28,6	33,4	30,5	29,2
Låg- och mellantjänstemannahushåll	34,8	27,7	29,9	34,3	32,0	30,9
Högre tjänstemannhushåll	37,1	30,6	31,6	36,4	34,6	33,5
Samtliga löntagarhusåll	32,2	27,2	29,4	34,2	31,6	30,2

* Antalet i urvalet alltför litet

Tabell 3

Förmögenhetssituationen år 2001 för gifta/samboende med barn. Genomsnittligt belopp i tusental kronor. (Inom parentes anges andelen i procent som faktiskt har denna tillgång eller skuld)

	Arbetarhushåll		Låg- och mellan-tjänstemannahushåll		Högre tjänstemannahushåll	
TILLGÅNGAR						
Eget hem	476	(62)	909	(73)	1 121	(76)
Fritidsfastighet	26	(9)	67	(16)	123	(24)
Bostadsrätt	30	(12)	51	(9)	92	(10)
Övriga reala tillgångar	92	(12)	114	(12)	139	(15)
Summa reala tillgångar	624	(75)	1 141	(85)	1 475	(90)
Börsnoterade aktier	16	(31)	55	(48)	126	(58)
Aktiefonder	42	(70)	85	(80)	124	(85)
Räntefonder	1	(5)	3	(8)	3	(12)
Blandfonder	4	(21)	8	(25)	9	(27)
Obligationer	14	(23)	37	(32)	29	(34)
Bankmedel	37	(51)	72	(67)	91	(77)
Räntebärande fordringar	3	(6)	6	(9)	9	(11)
Övriga värdepapper	1	(1)	2	(3)	6	(8)
Summa finansiella tillgångar	118	(85)	268	(94)	397	(97)
Övriga tillgångar	2	(1)	27	(4)	18	(5)
Summa tillgångar	744		1 436		1 890	
SKULDER						
Fastighetsskulder	267	(62)	453	(75)	565	(79)
CSN-skulder	24	(29)	56	(47)	110	(64)
Övriga skulder	120	(84)	162	(84)	212	(81)
Summa skulder	411		671		887	
NETTOFÖRMÖGENHET	333		765		1 003	

Tabell 4

Förmögenhetssituation år 2001 för gifta/samboende utan barn. Genomsnittligt belopp i tusental kronor. (Inom parentes anges andelen i procent som faktiskt har denna tillgång eller skuld)

TILLGÅNGAR	Arbetarhushåll		Låg- och mellan-tjänstemannahushåll		Högre tjänstemannahushåll	
Eget hem	422	(51)	617	(56)	805	(59)
Fritidsfastighet	45	(12)	121	(25)	181	(29)
Bostadsrätt	39	(14)	149	(16)	174	(16)
Övriga reala tillgångar	68	(14)	83	(13)	102	(14)
Summa reala tillgångar	574	(71)	970	(78)	1 262	(82)
Börsnoterade aktier	25	(36)	82	(59)	211	(66)
Aktiefonder	60	(59)	102	(75)	160	(73)
Räntefonder	2	(7)	8	(13)	14	(13)
Blandfonder	8	(19)	10	(22)	14	(23)
Obligationer	21	(22)	38	(33)	56	(36)
Bankmedel	69	(64)	99	(79)	135	(86)
Räntebärande fordringar	4	(8)	11	(13)	9	(15)
Övriga värdepapper	1	(2)	3	(4)	6	(9)
Summa finansiella tillgångar	190	(84)	353	(95)	605	(96)
Övriga tillgångar	4	(3)	21	(7)	89	(13)
Summa tillgångar	768		1 344		1 956	
SKULDER						
Fastighetsskulder	148	(51)	248	(60)	339	(65)
CSN-skulder	19	(20)	45	(28)	77	(34)
Övriga skulder	90	(77)	144	(78)	148	(77)
Summa skulder	257		437		564	
NETTOFÖRMÖGENHET	511		907		1 392	

Tabell 5

Förmögenhetssituation år 2001 för ensamstående 30 år och äldre utan barn.
Genomsnittligt belopp i tusental kronor. (Inom parentes anges andelen
i procent som faktiskt har denna tillgång eller skuld)

TILLGÅNGAR	Arbetarhushåll		Låg- och mellan- tjänstemannahushåll		Högre tjänste- mannahushåll	
Eget hem	125	(22)	209	(23)	235	(24)
Fritidsfastighet	17	(6)	52	(11)	93	(19)
Bostadsrätt	66	(21)	127	(26)	258	(38)
Övriga reala tillgångar	28	(5)	65	(7)	69	(11)
Summa reala tillgångar	236	(46)	453	(55)	655	(71)
Börsnoterade aktier	13	(21)	108	(33)	74	(48)
Aktiefonder	35	(37)	59	(50)	75	(56)
Räntefonder	4	(6)	4	(9)	5	(12)
Blandfonder	5	(10)	5	(11)	4	(11)
Obligationer	10	(13)	29	(21)	31	(28)
Bankmedel	45	(48)	68	(57)	87	(73)
Räntebärande fordringar	3	(5)	5	(5)	9	(11)
Övriga värdepapper	0	(0)	3	(2)	4	(5)
Summa finansiella tillgångar	115	(64)	281	(78)	289	(89)
Övriga tillgångar	0	(1)	19	(6)	14	(6)
Summa tillgångar	351		753		958	
SKULDER						
Fastighetsskulder	57	(23)	95	(33)	210	(54)
CSN-skulder	10	(12)	29	(25)	60	(44)
Övriga skulder	52	(61)	75	(63)	54	(64)
Summa skulder	119		199		324	
NETTOFÖRMÖGENHET	232		554		634	

Tabell 6

Förmögenhetssituation år 2001 för ensamstående med barn. Genomsnittligt belopp i tusental kronor. (Inom parentes anges andelen i procent som faktiskt har denna tillgång eller skuld)

TILLGÅNGAR	Arbetarhushåll		Samtliga (arbetare och tjänstemän sammantagna)	
Eget hem	121	(21)	217	(27)
Fritidsfastighet	19	(5)	27	(5)
Bostadsrätt	48	(20)	66	(19)
Övriga reala tillgångar	4	(4)	12	(5)
Summa reala tillgångar	192	(43)	322	(48)
Börsnoterade aktier	3	(13)	14	(21)
Aktiefonder	20	(58)	38	(63)
Räntefonder	2	(5)	4	(8)
Blandfonder	1	(12)	3	(17)
Obligationer	2	(13)	17	(21)
Bankmedel	20	(36)	36	(46)
Räntebärande fordringar	1	(3)	2	(8)
Övriga värdepapper	1	(2)	1	(2)
Summa finansiella tillgångar	50	(76)	115	(82)
Övriga tillgångar	0	(0)	0	(1)
Summa tillgångar	242		437	
SKULDER				
Fastighetsskulder	63	(25)	119	(34)
CSN-skulder	8	(17)	30	(31)
Övriga skulder	44	(68)	54	(68)
Summa skulder	115		203	
NETTOFÖRMÖGENHET	127		234	

Tabell 7

Förmögenhetssituation år 2001 för ensamstående 18-29 år utan barn, som flyttat hemifrån. Genomsnittligt belopp i tusental kronor. (Inom parentes anges andelen i procent som faktiskt har denna tillgång eller skuld)

TILLGÅNGAR	Arbetarhushåll		Samtliga (arbetare och tjänstemän sammantagna)	
Eget hem	20	(4)	17	(4)
Fritidsfastighet	1	(1)	7	(2)
Bostadsrätt	60	(21)	98	(23)
Övriga reala tillgångar	3	(1)	3	(1)
Summa reala tillgångar	84	(25)	125	(28)
Börsnoterade aktier	5	(15)	8	(22)
Aktiefonder	16	(42)	24	(46)
Räntefonder	0	(3)	1	(5)
Blandfonder	1	(9)	3	(10)
Obligationer	3	(7)	5	(10)
Bankmedel	15	(36)	18	(44)
Räntebärande fordringar	3	(3)	2	(3)
Övriga värdepapper	1	(1)	1	(1)
Summa finansiella tillgångar	44	(61)	62	(67)
Övriga tillgångar	0	(1)	0	(0)
Summa tillgångar	128		187	
SKULDER				
Fastighetsskulder	13	(9)	32	(13)
CSN-skulder	20	(26)	48	(39)
Övriga skulder	33	(49)	35	(47)
Summa skulder	66		115	
NETTOFÖRMÖGENHET	62		72	

Tabell 8